

MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE
ETNOREGIONÁLIS KUTATÓKÖZPONT

MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont
Munkafüzetek 3/B.

A. Gergely András

**Városi és nemzetiségi lét
magyarok és „jugoszlávok” körében**

**Forráselemzés: Városi és nemzetiségi lét
magyarok és „jugoszlávok” körében,
a XX. századi városfejlődés árnyékában**

MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális Kutatóközpont
Budapest, 1996

Regionális tanulmányainkat azzal a céllal adjuk ki, hogy segítsék az új tudományos eredmények vitáit és terjesztését. A publikáció a szerző véleményét tartalmazza, amelyért maga a szerző vállal felelősséget. E regionális tanulmány elkészüléséhez az OTKA T 018210 számú kutatási támogatása biztosított lehetőséget.

Szerző: A. Gergely András
MTA Politikai Tudományok Intézete

© A. Gergely András, Budapest, 1996

Kiadni, másolni csak a szerző engedélyével és az MTA Politikai Tudományok Intézetének hozzájárulásával lehet.

Tárgyszavak: kisebbség (nemzetiség), történelem XX. szd., urbanizáció (Jugoszlávia, Vajdaság), önkormányzat, etnikum („jugoszláv”, magyar), mobilitás (térbeli).

ISSN 1416-8391
ISBN 963 8300 56 6

Kiadja:
az MTA Politikai Tudományok Intézete
Budapest, 1996

TARTALOM

**A balkáni modernizációtól a rendszerintegrációig
Az osztályasszimilációtól az ideológiavesztésig**

**Jegyzetek
Hivatkozott és fölhasznált irodalom**

A. Gergely András

Forráselemzés: városi és nemzetiségi lét magyarok és „jugoszlávok” körében, a XX. századi városfejlődés árnyékában

A jugoszláviai soknemzetiségű föderációban a felszabadulás utáni időszakban az összlakosságnak mintegy húsz százalékát teszik ki a kisebbségek (1982), s a teljes népesség 22,7 milliójából alig félmillió a magyar kisebbség létszamaránya (SZÉKELY A. B. 1984; REHÁK L. 1967).

A források változó számadatait, empirikus és statisztikai, reprezentatív és szociológiai vizsgálatok tanúságai ahelyett, hogy egyszerűsíténék, inkább nehezítik a jugoszláviai magyar nemzetiség háború utáni sorsának tanulmányozását (*1); s különösen akkor nehéz a kutatónak eligazodnia, ha az elmúlt négy évtized etnikai-politikai viszonyait, migrációs folyamatait vagy a gazdaság térbeli átrendeződésének kérdéskörét veszi szemügyre az urbanizációs folyamatok szempontjából(*2). A föderatív államszerkezetben élő populációban fel-felburjánzó etnikai, gazdasági vagy politikai konfliktusok szinte minden kutatási nézőpontot félrevisznek a távolságtartó objektivitástól, így e jugoszláviai magyarság léthelyzetét analizáló munka sem lehet mentes a szándéktalan politikai beállítódástól (*3). A sajátos összefonódásban, problémagubancban megmutatkozó kisebbségi kérdéseket megkísértem távolságtartó „objektivitással” megfogalmazni, ezért elsősorban a helyi sajtóban és tudományos kiadványokban megjelent dolgozatok alapján vizsgáltam, s csupán kontrollképpen használtam magyarországi vagy nyugati szakirodalmat.

A hivatkozott források szerint a magyar nemzetiségnek 89 %-a (=449.000 lélek) él a Vajdaság Magyar Autonóm Tartomány területén, s további 35 000 horvátországi és 9496 szlovéniai magyarról szólnak a kimutatások (*4). Mivel az adatok és a tájegységi jellegzetességek alapján a magyarság szempontjából a Vajdaság a legmértvadóbb terület, s e térség etnikai-politikai-gazdasági folyamatai a legizgalmasabbak a hazánkkal szomszédos nemzetiségi vidékeken, elsősorban erre a területre koncentráltam. Jelentősége már csak azért is kiemelkedő, mert századunk első negyedében az ország egyik gazdaságilag legfejlettebb vidéke volt (*5), s Szabadka az egyik legnagyobb városnak minősült (VARGA D. 1970), ma pedig a legfejlettebb szlovéniai, horvátországi térség, valamint a közepesen fejlett Ó-Szerbia között található, még-hozzá csaknem szabályosan kiegyenlített három gazdasági szektorral (mezőgazdaság 33 %, ipar: 30 %, tercier szektor 37 %), és olyan rangos szerepkörrel, mint Jugoszlávia agrár-exportőre és éléskamrája (KOC SIS K. 1985; VUJKOV, S. 1987).

Az alábbiakban a jugoszláviai magyarságot érintő kérdéseket mint kisebbségi kérdéseket vizsgálom, s ebben az értelemben beszélek nemzetiségről, nemzetiségi léthelyzetről. Itt hivatkozni lehetne a nemzetközi szóhasználatra (JOÓ R. 1984/a), de számomra fontosabb, hogy a források szókészletére építsek, s az egyénre koncentráló társadalomkutatást tartom célravezetőnek. Nehezíti ennek a szemléleti alapállásnak érvényesítését, hogy konkrét és alapos terepmunka nélkül kell képet alkotnom a jugoszláviai urbanizációs folyamatok és a magyar népcsoport kölcsönviszonyáról. Mindaddig, amíg számos szükséges kontrollelemzés el nem készül, melyek esetleg elbizonytalanítják vélekedésemet, úgy gondolom, hogy a kisebbséget mint identitását közösségi csoportminőségekben megőrző kulturális egységet kell tekinteni, melynek a politikai egyenjogúság kérdése nemcsak szociológiai adottsága, hanem sajátos szubjektív viszony a történő történelemhez (bővebben REHÁK L. 1967). A jugoszláviai magyarságot körülírható egységeiben (ingázók, értelmiségiek, nyelvszigeten élők, archaikus szakmát művelők, vallási szekularizációba szorultak stb.) mint lokális közösségeket vettem

szemügyre a publikációk szemlézésekor, tudatosan vállalva, hogy nem egy „idegenbe szorult” magyar népcsoportként (etnosz) foglalkozom velük, hanem egy-egy helyi társadalom változatos megjelenésmódját keresem. Olyan országban, ahol az alkotmány (1963) és a politikai alapelvek (1944, 1949, 1953, 1974) az országot alkotó népettséget nemzetek és nemzetiségek „szocialista öngazgatási közösségeiből” alkotják meg, s ahol a pártszervek nyílt, monolitikus diktatúráját pótolja az a megoldás, hogy a politikai hatalomgyakorlást az öngazgatási közösségekbe „decentralizálják”, ahol ugyancsak nehéz a kisebbséget sújtó diszkriminatív intézkedések elleni küzdelem, s még nehezebb az ideológiában vagy a nyilvánosság előtt megjelenő kompromisszumos megoldásokban meglátni a nacionalizmus, vagy az erőszakos asszimiláció jeleit. Csupán egy példa erre: ugyanakkor, midőn Tito halmozza nemcsak a vezetői címeket, de a külföld előtt vállalt „el nem kötelezett vezéri” szerepeket is, és midőn a ljubljani vagy az ohridi konferenciákon reprezentatív minőségként vezetik elő a jugoszláviai kisebbségvédelem eredményeit, ugyanazokban az években tele van a nemzetiségi sajtó a sérelmek és problémák taglalásával. De ugyanígy a nemzetiségi problémákat és a regionális zűrköt a „társult munkán alapuló öngazgatás” szlogenje alól kell kibányászni, mint a nemzetiségi lét mindennapjainak formáit, változatait (KŐVÁGÓ L. 1987; JOÓ R. 1984/a; KLEIN, G. – KLEIN, P. 1981). Magyarán: amikor a jugoszláviai nemzetiségek, s köztük a magyarság sorsának megoldottságáról, sőt példázatoságáról szóló közlemények tömegével találkoztam, egyre csak kétely halmozódott bennem a meglevő kételyekre, mert nem csupán a jugoszláv párt- és államigazgatási bürokrácia hangoztat kihívóan elégedett véleményeket (sőt nem ritkán önkritikusakat is), de a szaktudományos és a publicisztikai megközelítések is hasonló hangneműek (REHÁK L. 1963, 1967, 1979; SZÉKELY A.B. 1984; VARGA D. 1970; GYAPAY D. 1987; KŐVÁGÓ 1987; MITA, M. 1949; CSOLÁKOVICS R. 1950, stb.).

Közben azonban a nemzetiségi lét kemény válságfolyamatairól időben párhuzamosan, és retrospektíve is számtalan elemzéssel találkozunk, nemegyszer dicshimnuszok felhangjai közt vagy olyan szövegkörnyezetben, amely első olvasatban „megoldottságot”, problémamentességet sugall (KŐVÁGÓ L. 1987; REHÁK 1967/b.; „Anyanyelv – államnyelv” 1976; A nemzetek közötti viszony..., 1969; JOÓ R. 1984/b; KARDELJ, E. 1977, stb.). Nem beszélve itt most arról, hogy a nemzetiségi kérdés jugoszláviai problematikáját jobbra inkább a külföldi irodalom taglalja, kritikusan – és olykor elfogultan is persze – (lásd KLEIN, G. – KLEIN, P. 1981; VARSÁNYI, J. 1982; FÜR L. 1986. stb.), a jugoszláviai kiadványok olvasója nem tehet mást, mint hogy kritikus mérlegeléssel, másodelemzéssel „nyeri ki” információit a közlemények tömegéből. A legnagyobb magyar nemzetiségi népettség a Vajdaságban lévén, ezek a publikációk elsősorban a Vajdaságot érintik; s ezért is kell kiemelten kezelni ezt a tértérmet, melyben meglehetősen jól adminisztrált a nemzetiségi élet, s úgy tűnhet, hogy a pusztulásfolyamat, a nehezen bizonyítható erodálódás kimutatására nincs is lehetőség. Azonban a stíláris-publicisztikus burokból kihámozott mikroinformációk fáradságos munkával ugyan, de segítenek megtalálni a rendszertipikus konfliktusok között megbúvó nemzetiségi problémákat, s ezeknek a jugoszláviai urbanizációval, területi folyamatokkal, demográfiai és migrációs trendekkel való összefüggéseit.

A balkáni modernizációtól a rendszerintegrációig

Az urbanizáció folyamata Közép- és Kelet-Európa történeti régiójában határozottan modernizáció-függővé vált az elmúlt másfél évszázad során. A „preindusztriális” városoktól a „városi-ipari társadalmak” felé megtett úton (SJOBERG, G. 1973; RIESMAN, L. 1973) a népesség aggregációja és a társadalmi-gazdasági munkamegosztásban bekövetkezett változások a mezőgazdasági túlsúly felől az ipari felé tolták el a térség jellegét, s a foglalkoztatottsági adatok ma már egyre erőteljesebb jeleit mutatják a terciér szektor növekedésének is. A foglalkozási rétegződés módosulása főleg Kelet-Európa országaiban mutatta a gazdasági növekedésnek a területi folyamatokkal való szoros összefüggését. A mezőgazdaság rovására intenzíven és politikai erőfölény nevében telepített ipar egy szinte „új népvándorláskori” mobilitást eredményezett Jugoszláviában is; mégpedig avval a többlettel, hogy a gazdaság térbeli átrétegződését masszív etnikai-politikai felülrétegződés kísérte a második világháború utáni korszakban. A Vajdaság, amely a XIV. század végén magyar lakosságú volt, a XIX. század végére valósággal Európa nemzetiségi kohója lett, s a XVIII. század óta tartó mesterséges telepítési hullámok elszenvedőjeként ma huszonhat népcsoport életterét adja (KOC SIS K. 1985; GYAPAY D. 1987; VARSÁNYI J. 1982).

Az ipartelepítés erőltetett menete és az átütő erejű migráció a foglalkozási átrétegződés mellett az urbanizáció elősegítője volt Jugoszláviában is. A területi politikát ebben a szocialista szövetségi köztársaságban az alkotmányosan meghatározott egyenlőség-elvek mentén szabták, még a második világháború európai befejezése előtt. A nemzetiségi jogegyenlőség köntösébe öltöztetett ideológiai tételek már jóval korábban, a húszas években megjelentek a kommunista pártsejtek irányelvei között, s ennek megvolt a történeti oka a korábbi évszázadok telepítési politikájának és a Habsburg birodalmi érdekek érvényesítésének tényeiben: a Trianon utáni Jugoszláv Királyság is saját érdekeinek rendelte alá a betelepítéseket, ahogyan a századvég magyarellenos politikai akciói szintén létszám-arányok manipulálásával dolgoztak. A fasizálódás, a bukovinaiak telepítése és a földreformból kizárt magyar és német nemzetiségielk ellehetetlenítése szinte már jelezte a végjátszmát, mely a „hideg napok”, és a nagyarányú német kitelepítés eseményeihez vezetett. Az „oszd meg és uralkodj!” elve csak részben sikeredett, hiszen az 1948-as és az 1981-es adatok szerint is viszonylag egységes tömbökben maradtak meg a nemzetiségielk a vajdasági településeken, de a 300 000 német kitelepítése községek tucatjainak megüresedésével járt, s az ezekbe átvándorló délszláv népek (többnnyire szerbek = 31 %, boszniaiak = 30 %, horvátországiak = 20 %, crnagoracok = 7 %, makedónok = 6%) révén a bácskai-bánsági területeken jócskán megnőtt a szerbhórvát lakosság túlsúlya. A húszas évek végén 28 % volt a magyarok aránya, s mintegy fél évszázada már 40 % volt a szerbeké, 1981-ben pedig már 18,9 % magyar kisebbség mellett 54,4 % szerbhórvát lakosság élt a Vajdaságban. (Hozzá kell tenni, hogy fogytak a szlovákok, horvátok, ruszinok, románok is ebben az időszakban, megduplázódtak és megkétszereződtak viszont a makedón és a crnagorai bevándorlók, elsősorban a magas természetes szaporodás révén.) A „svábtalanított” vajdasági települések az ötvenes évek közepére érték el újra a háború előtti létszámokat, s ebben segített az is, hogy az extenzív iparosítás és a falvakból a városok felé vándorlás megkönnyítette a mobilitást és a szakmaváltást, életmódváltást is (KOC SIS K. 1983, 1985).

Rövid kitérőt kell itt tenni a nemzetiségi politika mögötteseihez. A migrációs folyamatokat a háború után nem csupán az olcsó és kiváló vajdasági termőföld csábítása befolyásolta, hanem a „gazdasági vonzerő” mellett a régióközpontok és a vasútvonalak melletti települések népesség-koncentrációja, és a nemzeti jövedelem helyi aránya is belejátszott a térség településeinek eltérő fejlődésébe. Azokon a területeken, ahol a nemzeti jövedelem egy főre jutó mennyisége

több mint 50 %-ban a mezőgazdaságban megtermelt volt, csökkent a népesség, s rendszerint elöregedő falu és megfiatalodó város jellemezte a tendenciákat (KOC SIS K. 1985). Amellett a kedvezőtlen forgalmi helyzetű és ellátottságú, főként mezőgazdasági területeken az etnikai csoportok zártsága, nyelvi és kommunikációs szigetbe záródása vált jellegadóvá (a helyben születettek aránya 80-100 %), s emiatt ezek a települések megszűntek a városokat tartósan és nagyobb mennyiségű munkaerővel ellátó „népességkibocsátó” telephelyek lenni, amivel viszont a délszláv áttelepülők előtt hagytak nyitva városba költözési lehetőségeket (KOC SIS K. 1985). A (korábban erősebben, ma már gyengébben) központosított fejlesztéspolitika viszont a „nem rentábilis” területekre nem investált új beruházásokat, a városi lakásépítés nem tudott a növekvő igényeknek megfelelni, s a terciér szektor aránya szoros összefüggésbe került a területi koncentrációval: a belső áttelepülés a hetvenes évekig a járási és a regionális központok felé irányult, a jövevények a vajdasági városok szolgáltató szektora miatt ostromolták a városkörnyéki és városi területeket, egyhamar megszüntetvén azok befogadóképességét. Az összeomló városokat csupán egyvalami menti meg a fenyegető jövőjüktől: a földosztás nyomán a termőföld mintegy 90 %-a megmaradt a magángazdálkodók (*6) kezében (KOC SIS K. 1985/434. p.), akik nem tömörültek téveszkekbe, s velük nem szabadult föl tengernyi munkaerő az ipar céljaira, ráadásul az agrárszektor fejlesztésére időről időre az állam is létalapot biztosított, „a Vajdaság a jugoszláv éléskamra”, volt, stb. Tehát a jelenlegi folyamatban erősen polarizálódik falu és város, fejlettségük alapján mérve „falusias köztársaságok” és „városias tartományok” kétféle típusa alakul ki. A magas bennszülött arányú (minimum 64 %) falvak mellett a vajdasági városoknak csupán 46 %-os volt (1971-ben) a helybeli születésű lakossága, így a vajdasági településekre költöző szerbeknek kétharmada sem mondhatja el magáról, hogy őslakos (KOC SIS K. 1985/444. p.).

Mindez a következő szempontból lényeges: Jugoszlávia földrajzi helye egy sajátos hídszerepet tesz lehetővé Kelet-Európa (illetve Európa) és a Balkán között, területén ezért a legkeményebb balkáni sötétségből, analfabétizmusból és a legnyugatibb kultúrából egyaránt jócskán van. Egy dalmát kereskedővárosból a Vajdaság egy városába települő horvát lakos és egy ugyanoda települő, koszovói albánok lakta hegyi faluból jött nomád pásztor közt nyilvánvaló a különbség. Márpedig a lenini elvek alapján Titótól meghirdetett nemzeti-nemzetiségi egyenjogúság éppen ezért illúzió, illetve félrevezető ideológia, mert a kulturális tradíciókban, életmódban, munkakultúrában stb. meglevő kiegyenlíthetetlen különbségek nem teszik lehetővé a különböző etnikai csoportok hamari kiegyensúlyozódását, egy szintre kerülését. Ha tudomásul véve a hatvanas évek végi 20 %-os írástudatlanságot (BOSNYÁK I. 1967), nem méricskeljük az etnikai csoportokon belüli értelmiség és az analfabéták arányát, hanem csak azt nézzük, hogy a városból városba települők aránya 30 % körül van a Vajdaságban, 24 % Szlovéniában és csak 10 % Koszovóban, akkor nem nézhetünk el egy monarchia-beli városi (civilis) kultúra és egy balkáni hátrányos helyzet különbségei fölött. Szabadka középkori települései (SZEKERES L. 1983) vagy Fiume 74 %-ban emeletesre épített házai (GRANASZTÓI P. 1982) s velük szemben akár csak belső Szlovénia falvai olyan területi egyenlőtlenségek alapvető reprezentálói, melyeket nivelláló szándékú politikai törekvések csupán fölerősítenek, nem pedig a megoldás felé visznek. A hetvenes évek elején még úgy tűnt, hogy a munka-lehetőségek növelésével tartósan befolyásolni lehet a migrációt (KOC SIS K. 1985), közben lehet tartani a munkanélküliség és a műveletlenség vagy a szegénység folyamatait. Az aktív keresőkből a mezőgazdaságiak aránya meghaladta az 50 %-ot a Vajdaságban (KOC SIS K. 1985/448). Akkor a jugoszláv köztársaság lakosságának jó egyharmada még falun élt (VUSKOVIC 1972-73/22. p.), annak ellenére, hogy a háború óta a paraszti népesség száma állandóan csökkent (*7), s a falusi lakosság jelentős része híjával van az alapvető szociális javaknak, a nyugdíjnak, az ingyenes orvosi ellátásnak, nincsenek kulturális intézmények, a falusi lakosság 80 %-a az országos jövedelemszint alatt él, egyötöde pedig kifejezetten

nyomorog (KROPUSEK, T. 1971; VUSKOVIC, B. 1972-73). A területi színvonalkülönbségek csökkentésének nemzetépítő szándéka viszont az áttelepítések nyomán azzal járt, hogy az ingázás a hatvanas évek közepétől fölerősödött a Vajdaságban is, 1971-ben a foglalkoztatottak 18,6 %-a, mintegy 81000 fő ingázott, jobbára a városcentrumoktól távolabb eső, rossz forgalmi helyzetű, elmaradott agrártérségekből. Ingázási gyűrűk alakultak ki a nagy vonzasközpontok körül is: Újvidéken, Szabadkán, Nagybecskerekén vagy Pancsován 30-100 % az ingázó foglalkoztatottak aránya, egyebek közt azért is, mert a városi térségbe települők tömegei telítették az ipari koncentráció felvevőpiacát és lezárták a gazdaság nyitottságát, sőt falura kényszerítették a munkaképes keresők egy részét is, lévén a városokból falura települők közép-bácskai aránya nyolcszor nagyobb, mint az aprófalvas Szerémségben (KOC SIS K. 1985/444-447. p.).

A tájegységi-területi folyamatok manapság egyik kétségtelenné vált ténye, hogy a magyar nemzetiség fokozatosan, néhol rohamosan asszimilálódik. A „megvalósult egyenjogúság” jelének szokták tartani, hogy nemcsak a Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományának 4. szakasza rendelkezik az élet, a munka és az alkotás valamennyi területére érvényes egyenrangúságról, de a vegyes házasságok egyre növekvő száma is biztos jele nemzet és nemzetiségek szimbiózisának. Már 1961-ben új „nemzetiségi” kategóriát vezettek be: a „jugoszláv”-ot, s 1960-ban a szerb menyasszonyok 3,2 %-a választott magyar férjet, a magyar menyecskéknek pedig 11 %-a keresett szerb férjet magának. 1981-ben több mint 167 ezren vallották magukat „jugoszlávnak” – ez közel fele az akkori magyar nemzetiség lélekszámának. A magyarság asszimilálódása egyébként a kisebbik részében vegyes házasságok folyamán zajlik le, ennél jelentősebb a természetes szaporodás visszaesésének ötven éve megkezdődött, s 1948 óta fokozódó tendenciája. Az erősen negatív természetes szaporodású járásokban él a jugoszláviai magyarság 48 százaléka (a Tisza-vidéken, Bácsstopolyán, Észak- és Közép-Bánság vidékén), ugyancsak demográfiai apadás és vegyes házasságok miatt ritkulnak a szlovéniai (muravidéki, lendvai) és a horvátországi magyarlakta települések is. Horvátországban például 1961-ben 42 000 magyar és 15 000 „jugoszláv” volt, 1981-ben pedig 25 439 magyart és 379 000 „jugoszlávot” regisztráltak a statisztikák (GYAPAY D. 1987; KOC SIS K. 1983). Hozzá kell még tenni, hogy az „átjugoszlávosodás”, a kétnyelvűség levetése, a definiálatlan létbe (ingázásba) kényszerülés mellett igencsak csapolgatja a vajdasági magyarság lélekszámát a munkanélküliség hetvenes években megnőtt aránya. Az aktív keresők 8,2 százaléka volt 1978-ban munkanélküli, ami nemcsak a jugoszláviai országos aránynál magasabb, de az akkor leg súlyosabb helyzetben lévő Belgium (8,1 %-os) adatánál is kétségbeejtőbb. Természetesen az ellátatlan területekről, az infrastruktúra-hiányos vidékekről ment el az alulfizetett munkaerő, mintegy 73 000 ember, akikről a korabeli sajtóvita nyíltan kimondta, hogy a „külföldképes”, legjobban képzett munkásgeneráció tagjai, akiket mondjuk az NSZK-ban hatszorosan megfizetnek, s így munkahely-változtatásuk nemegyszer életútváltozás, áttelepülés lesz, miközben a Vajdaságban 10 000 magas szakképzettségű munkás, 16 000 szakmunkás és 10 000 betanított munkás hiányzik ahhoz hogy a foglalkozás-struktúra ne a teljes elavultság állapotában maradjon (MIRNICS K. 1967; KOC SIS K. 1985).

A „gazdasági emigráció” kérdései (ROMIC, D. 1969), a területi koncentrációkban megvalósuló többségi szavazatarány és a kisebbségi hátrányok (REHÁK L. 1969), a regionalizmus problémaköre (MEZEI I. 1989), a munka szerinti díjazás és a redisztribúciós rendszer aránytalanságai (SZINADINOVSKI, J. 1969), valamint a népességvándorlás hatása a közigazgatásra (PIVOVAROV, J.L. 1972; GYÖRE K. 1979; HOFFMANN, G. W. – HATCHETT, R. L. 1977; KREMENSEK, S. 1979; RÁCZ A. 1964; ZSUFFA I. 1976) – mind-mind olyan kérdések, melyeknek az urbanizációra gyakorolt hatása együttesen több mint meghatározó. Ha a vajdasági magyar fiatalok életmódjának szociológiai meghatározottságát (KOVÁCS T. 1978),

a szabadkai öngyilkosságok meglepő arányszáma (BIACSI A. 1969) vagy a nagyszerb, illetve horvát nacionalizmus újjáéledését (KING, R. R. 1973; SHOUP, P. 1968) vennénk vizsgálati vezérfonalnak, bizonyos ezekből is számos adekvát metszetet kaphatnánk a jugoszláviai magyar nemzetiség sorsáról. De a nemzetiségi lét „kemény” adatai arról szólnak, hogy a munkaerő-mobilitás és az elhelyezkedési lehetőségek, a gazdaságszerkezet és a megélhetés, a politikai döntésekben való részvételi szabadság és a lokális érdekellentétek szabják meg igazából a nemzetiségi státusz irányait, működési terét, relatív jogszerűségeit, s ezek határozzák meg az urbanizáció előnyeiben való részesülés körülményeit. A városiasodási és az iparosodási folyamatok szociológiai vetületeit sajnos meglehetősen kevés publikált kutatás ismerteti (GÁLIK L. 1981; KÓSA L. 1972; FEKETE. J. J. 1980, HÓDI É. 1986; DURIC, V. 1968; MATUSKA, M. 1983; HAWRYLYSHYN, O. 1977; GEROLD L. 1970; KOVÁCS T. 1983; THOMAS, C. 1979; STANOJEVIC, S. 1979; FRIGANOVIC, M. 1970), illetve, ami etnikai és szociológiai szempontból érdekes lenne, az elsősorban kutatóintézetek, koncentrált problémakörök körüljárására irányul, s nem nemzetiségi kérdéseket érint vagy nem a magyar etnikummal kapcsolatos (OVSEC, D. 1979, 1980; KREMENSEK, S. 1979; RAJKOVIC, Z. 1976, 1978; RIHTMAN-AUGUSTIN, D. 1979). A néprajzi tájegységek és kutatások közléseiben igen ritka az urbanizációs folyamatok elemzése (SÁRFALVI B. 1970; ÉGETŐ M. 1974; KÓSA L. 1972; BORI I. 1982; GUNDA B. 1974; KÖRMÖCI E. – SZABÓ J. 1970; 1974; BERKES E. 1973; BARANYAI J. 1976; BÓNA – NIKOLITY – NOVAK, 1956; BORUS R. 1981; JUNG K. 1978; KALAPIS Z. 1979; KATONA I. 1974, 1983; KATONA P. 1963; KOVÁCS E. 1982; PENAVIN O. 1973, 1976, 1979, 1981; PÉNOVÁTZ A. 1979; SZÉKELY M. 1981; TÓTH F. 1981; JUNG K. 1983), viszont a nemzetiségi lét körülményeit vagy szubjektív vetületeit tárgyaló tengernyi irodalomból csupán néhány utalást lehet kiemelni, melyek körvonalazzák, illetve problematizálják a kérdéseket (BARCZAY – SAKRAUSKY – VASS, 1973; REHÁK L. 1967, 1979; JOÓ R. 1984/b; MIRNICS K. 1970; A. SAJTI E. 1978; KÖVÁGÓ L. 1987; BOSNYÁK I. 1967. stb.). Figyelemre méltó azonban, hogy a jugoszláviai nemzetiségi problémákat vizsgáló nyugati irodalom tág teret nyit a nacionalizmusok és a kisebbségi hátrányok elemzésének, tekintettel persze a társadalmi berendezkedés általi meghatározottságra, a lenini nemzetiségkezelés eszméjének pártállami viszonyok közötti működésmódjára (PEARSON, R. 1983; BURKS, R. V. 1961; SHOUP, P. 1968; KAMENETSKY, I. 1961; DENNISON, I. R. 1974. stb.).

Mindezek felsorolása a figyelemfelkeltésen túl azért szükséges, mert direkt vagy áttételes módon körülírják tematikusan is azt a jelenségegyüttest, melyet a kelet-európai modernizációban Jugoszlávia járt be az elmúlt évtizedek során, s melynek folyamatában a nemzetiségek integrálásának, illetve asszimilálásának technikái voltak meghatározóak századunk során. Jugoszláviának a második világháború utáni korszakban legfőbb vonása volt az európai országok városodási szintjét magasan meghaladó urbanizáció, s e feszített tempójú modernizálásban csupán mellékes taktikai feladatnak bizonyult a népesség nivellálása, illetve a nemzetiségi csoportok asszimilálása. A nagyléptékű változások közepette újraéledő nemzeti és nemzetiségi nacionalizmusok kezelése azonban túl a technikai trükkökön, egy igen izgalmas ideológiai válság leplezését szolgálja, melynek elemzése (ha csak vázlatosan is) nélkülözhetetlennek látszik a magyar etnikum és az urbanizáció fejlődésvonalának megértésében.

Az osztályasszimilációtól az ideológiavesztésig

A jugoszláviai magyarság helyzete – több száz kilométernyi távolságból nézve – látványosan jobbnak tűnik, mint a szlovákiai vagy a romániai magyarságé. Ám az optikai csalódásra hamar rájön, aki a kisebbségi sorsról közzétett írások mélyére néz, s belőlük nem az elégedettség adatait gyűjti ki, hanem problémakörök vidékén tapogat. Legyen az a demokratikus közélet vidéke (ZIHERL, B. 1945), a nemzetiségi kérdés rendezése (CSOLÁKOVICS, R. 1950; REHÁK L. 1970, 1967; MIRNICS K. 1970), a városi folklór (VODOPIJA, M. 1976; RIHTMAN-AUGUSTIN, D. 1984) vagy a könyvek és könyvolvasás kérdése (MIRNICS K. 1968; GEROLD L. 1967; HORNYIK M. – VÉGEL L. 1981), minduntalan rálel az olvasó a specifikusan jugoszláviai gondokra, melyek mellett a rendszertipikus konfliktusok is felszínre bukkannak.

A második világháború utáni Jugoszlávia története sok ponton egyezést mutat az európai szocialista berendezkedésű országok történetével, kezdve az elmaradottságon, az agrárjellegen, az intenzív iparosításon, vagy a csinált városiasításon és klerikalizált népességmobilitáson át egészen a gazdasági-politikai válságig, a dugába dőlt reformokig, a bolsevik ideológia pozíciójának elgyöngyüléséig. Miként a térség többi államát, a jugoszláviai népköztársaságot is jellemezte a monolit, párturalmi berendezkedés, az álnépfrontos szervezőelvek meggyökeresítése, az öngazgatás ideológiai fegyverének bevetése és pusztító hatású eszmeképzetként való elterjedése. A szocialisztikus elvek térnyerése itt is agrárreformmal, államosítással, kitelepítéssel, közmunkákkal, agrárrecesszióval és monumentális iparosítással, szovjet mintájú tervgazdálkodással és jogelvekkel, tervtörvényekkel és ingyenmunkával, lakosságra hárított infrastrukturális gondokkal, monopolizált pénzügyekkel és központosított döntéshozatali rendszerrel folyt. Napjainkra ebben az országban a civil társadalom lepusztulásának veszélye, a gazdasági válság mumusának rémítő közelsége, a politikai kormányzárképtelenség számos bizonyossága és a politikai pluralizmus mellett is álságossá vált kommunisztikus ideológia elvérténytelenedése lett jellemzővé (BURKS, i. m., KING, i. m., DENNISON, i. m., valamint OPPOSITION in E. E. 1979; KÖVÁGÓ, i. m.; KOSINSKI, L. 1964; VUSKOVIC, i. m.; BOSNYÁK I. 1967/b).

Meg kell azonban nevezni azokat a momentumokat is, melyek egyedivé teszik Jugoszlávia helyzetét. Kezdve a partizánháborútól és a felszabadulás kiküzdött élményétől, folytatva a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájával kialakult viszonyon és a latens vagy direkt szovjetellenességen, a külföldi segélyek elutasításán, illetve elfogadásán át a nemzetközi kereskedelemben és idegenforgalomban való részvételig, már az ország egzisztenciális helyzete is nagymértékben eltért a szomszédságában funkcionáló országokétól. S ha ide vesszük a nemzetiségi problémákat, a nacionalizmusok és sovinizmusok megújuló küzdelmeit, valamint az „öngazgatási szocialista közösségek” és „társult munkán” alapuló gazdálkodási egységek témáit, akkor látnivaló a jugoszláv társadalom alapvető eltérése a térség többi szocialista országától (KOCIS K. 1985; KÖVÁGÓ, i. m.).

A topológiai jellegzetességek azonban sokszoros összefüggést mutatnak a politikai irányítás, az ideológia, a participációs elvek és az államberendezkedés viszonyaival. A falusi közösségekben lakók aránya 1950 és 1970 között 21,5 %-kal csökkent, de a lábra kelt népesség csupán kicsi és fejletlen, infrastrukturálisan elmaradott kisvárosokat vagy középvárosokat talált, ahol az urbanizációs szint a beruházási igények növekedése miatt még az ígéretek szintjén sem várt javulásra. Az ipar gyors expanziója miatt a tradicionális közösséget vesztő, iparba száműzött parasztság nem lett városi mentalitású munkássággá, hanem alacsony kvalifikáltságú ingázó maradt. A városfejlődés késleltetettsége miatt a telepített ipar és a decentralizált

munkaerő-gazdálkodás retardálta a gazdasági potenciált, szétszórta a beruházási energiákat, regionális egyenlőtlenségeket szült és konzervált hosszú időre (MUSIL, J. – LINK, J. 1973; MIRNICS K. 1967/28; HEGEDŰS M. 1973). A gyengén urbanizált és gyorsan városodott Jugoszláviában azután már nem épülnek ki a százezresnél nagyobb városok, hanem „gyűrűtelepek” keletkeznek és monumentálissá nő a néhány meglevő nagyváros: Jugoszlávia lakosságának 21 %-a 500 ezer lakosnál nagyobb népességű nagyvárosban él. A népességnövekedés nemzetközi adatai 1,4 %-os gyarapodást mutatnak 1950-1968 között; ez Jugoszláviát tekintve 1,1 % volt, ugyanakkor a városi népességnövekedés 2,5 %-os nemzetközi átlagát Jugoszlávia 5,4 %-kal veri (FAO Yearbook 1951-1969; KSH Nemzetközi Statisztikai Évkönyv 1970). Míg az ország népessége 10,6 %-ot nöött 1960 és 1970 között, addig a városi népesség 39,3 %-ot gyarapodott ez idő alatt (Magyarország adatai ugyanez időszakban 3,6 %, ill. 14,17 %). Mármost a városi népességnövekedés és a túlcentralizáltság óhatatlanul meghatározta a területi fejlődés trendjét, keményen korlátozva az elmaradottság felszámolását (amit jól mutat az is, hogy két-három évtizedes időkülönbséggel is ugyanazokat a társadalmi célokat fogalmazták meg kormány szinten és pártirányelvekben).

A területi tervezés „demokratizálása”, vagyis az öngazgatási közösségek kezébe való visszautalása pedig a lovak közé dobott gyeplővel volt azonos gesztus: a hiányzó szakképzettséget, a munkaerő-gazdálkodási gondokat, a fiatalok munkába állásának és szakképzettségének biztosítékait semmiféle alkotmányos elv nem garantálja (MIRNICS K. 1967/28; SZINADINOVSKI, J. 1969; ROMIC, D. 1969; MEZEI I. 1969; VUSKOVIC, i. m.; ZIVKOVIC, M. 1971. stb.). Az alkotmányos önkormányzatiság szép eszméje éppen ott fullad be, ahol a kistelepülések magukra hagyottak, a gazdálkodó egységek piac- és állami támogatásfüggőek, a politikai szervezetek hierarchikusan strukturáltak, a lakótelepi népesség szegregálódott, a döntérendszer notabilitásoknak alárendelt, és a rurális térségek többségét a gazdasági válság, az éhezés és a gazdasági emigráció réme fenyegeti stb. (HEGEDŰS M., i. m.; GÁLIK L., i. m.; KOROSIC, M. 1987; VUSKOVIC, i., m.; KLEIN, G. – KLEIN, P. 1981; REHÁK L. 1982; DUMONT, R. 1970).

A gazdálkodó közösségek valódi autonómiája, a politikai öngazgatás tényleges érvényesülése, a fejlesztési lehetőségek és a regionális perspektívák kérdése a magyar kisebbség sorsát illetően azért kardinális, mert a magyar nemzetiség java része magasan vagy a közepesnél jobban kvalifikált ipari munkás. Társadalmi helyzete, szociális fölemelkedése, politikai szabadságjogainak érvényesítése így elsősorban a gazdálkodó szervezetek által meghatározott, sőt közvetlenül termelésfüggő. Mint ipari munkásnak, a magyar kisebbségnek nem érdeke a városiasítás, hisz megvannak és meg is voltak a városai: a városlakók arányának növekedése a várossá nyilvánítások sorozatának eredménye jórészt, hisz a jelenlegi 47 városból 38 csak 1953 óta kapta meg rangját, s a bevándorlási centrumok igazából a városhálózatnak már a múlt században kialakult tagjai lettek (KOCSIS K. 1985). A magyar nemzetiségű ipari munkásnak nem érdeke a nemzetiségek felemelésének ideológiája és programja, mert ötvenszázalékos analfabetizmusból jött képzetlen munkavállalókkal kerül egy osztálykategóriába, s a nivellálás ideológiájával kenyerét vehetik el szája elől mind a hazai üzemekben, mind a gazdasági emigráció lehetőségét tekintve (MIRNICS K. 1967/28.; REHÁK L. 1967/276-283. p.; KOCSIS K. 1985). Nem érdeke a magyar kisebbségi munkásnak a munkás-öngazgatás sem, mert veszteséges üzemben méltatlanul nagy kockázatot kell viselnie, holott nincs beleszólása a területi politika, a külkereskedelem, az idegenforgalom, a valutahelyzet, a bankhitelek és államhitelek, a nemzetközi politikai légkör kérdéseibe, mégis rajta csapódik le mindegyik (SZINADINOVSKI, i. m.; ROMIC, i. m. 1969; MEZEI, i. m.; ZIHERL, B. 1945; REHÁK L. 1967/23; SZ. A. 1969; MÁRKUS Gy. 1987; CSOLÁKOVICS, i. m.; KÖVÁGÓ, i. m.). Nem érdeke a munkásnak a közigazgatási döntésekben képviselőt vállalni (UTASI Cs. 1967;

BOSNYÁK I. 1967; REHÁK L. 1969; ROMIC, i. m. 1969; ÁDÁM A. 1982), nem érdeke a közügyek intézésében a kétnyelvűséget szorgalmazni (CIJAN, R. 1969; SZINADINOVSKI, i. m.; ÁGOSTON M. 1969; SZKSZ V. A. T. B. 1968; RADOVANOVIC, M. 1969), mert az informális nyomásgyakorló csoportokkal szemben nem érv a nemzetiségi helyzet, s az öngazgatásról a megkérdozettek nem is kis hányada azt sem tudja, mi fán terem (VÁRADY T. 1971). Nem érdeke a szaporodás annak a bizonyos vajdasági magyar munkásnak (MIRNICS K. 1970, KOCSIS K. 1983), nem érdeke a kettős nyelvű vagy területi iskolák létrehozása (MELVINGER, Z. 1969; POPOVIC, D. 1969; DÁVID A. 1968; ÁGOSTON A. 1969), mert csak száját fogják be vele, csak az alkotmányos egyenlőség zászlajául lengetik, közben bürokratikus manipulációk terepe az iskola, ahol a „megbékélés” konformizmusa honol, és nem a maga nyelvi felkészültségét kell ápolnia-fejlesztenie, hanem tudását kell megvédenie a kisiskolás tanulónak s egyetemi hallgatónak, mert ahol szavazattöbbségi alapon hátrányos helyzetbe kerül mindenki, aki „jogaihoz” nyúl, ott hiába próbál kulturális kapaszkodót keresni. A kisebbségi nyelven érvényesülni, hivatallal tárgyalni eleve helyzeti hátrányt jelent, jogi ügyben dupla időt, munkahelyen értetlenséget és esetleg kiközösítést, érdekvédelemben kisebbséget stb. Egyetemi tanszékek hiánya, felvételi és vizsganyelv megválaszthatóságának hiánya, elhelyezkedési nehézség vagy munkanélküliség veszélye, nacionalista támadások tömege, lakóhelyi szegregálódás, bürokratikus korlátozások sorozata írja körül a kisebbségi egyenjogúság tényeit (ÁGOSTON A. i. m.; BOSNYÁK I. 1967/24-25.; UTASI Cs. 1967; GARAI L. 1971; ZIVKOVIC, M. 1971; VUSKOVIC 1976; FÜR L. 1986 stb.). Közben pedig a sajtó, a nyilvánosság, az értelmiségi szerepvállalások és kibontakozási lehetőségek sokszoros korlátozottsága búvik meg a „demokratikusnak” tetsző, nemzetiségekkel kapcsolatos kedvezésre „beállított” intézményrendszerben, kirakatjellegűvé maszatolódik az értelmiség helyzete és a nemzetiségi kultúra képviselője, a tradíciók megőrzésének területe (GYAPAY D. i. m.; GEROLD L. 1967; VARGA D. 1970; HERNÁDI M. 1970; MERKI F. 1981; SZÉKELY A. B. 1984; MIRNICS K. 1968; MAJTÉNYI A. 1967; HORNYIK – VÉGEL, i. m.; VÁRADY T. 1968; BURÁNYI, N. – SZELI I. 1981; FÜR L. 1986; BORI I. 1973; HÓDI É. i. m.; GOLUBOVIC, Z. 1976; KOVÁCS T. 1983; MIRNICS K. 1970/12.; JUHÁSZ G. 1969. stb.).

„Az öngazgatás én vagyok” – szól a hatalom torkából az artikulálatlan magabiztosság, miközben a vajdasági magyar munkás elmereng kisebbségi sorsán, s azon, hol van már az a munkásosztály, amely most, amikor az osztály nevében való irányítást az osztály hatalmával való irányításnak kellene felváltania, nincs már ott a hatalomban, s nincsenek ott a kérdezők sem, akik gyanakodnak (GOLUBOVIC, 1976; VUSKOVIC, 1976), sem az értelmiség, mely a kisebbségi tudatosság élesztője, őrizője, támasza lehetne, de amely fölöslegességét és a „gúzsbakötött táncolás” kisszerű, belterjes örömet éli át inkább, „légüres térben” (JUHÁSZ G. 1969; BORI I. 1973; BURÁNYI N. – SZELI I. 1981; MIRNICS K. 1968, 1970). A jugoszláviai magyar irodalmat úgy vélik tájegységi közösségi kultúra részének, hogy az írók maguk is „kozmpolitára” és „tájleírókra” szakad, amúgy teljesen érvénytelenül, hisz köteteket Magyarországon vagy Párizsban többen olvassák, mint a nemzetiségi kisebbség körében. A politikai szerepet vállaló irodalom és tudomány konfliktusai (a Praxis-csoport betiltása, az Új Symposion időnkénti keményebb cenzúrázása, igazgatási vagy pártügylettekké transzformált szubkulturális témák gyakori előfordulása, stb.) nem a szuverén kultúra jelenlétéről, nem a kisebbségi jogelvek széles körű alkalmazásáról árulkodnak, bár ennek minden kellemes látszata megképződik a mennyiségi mutatókban (pl. az újvidéki FORUM kiadó példányszámaiban, választékában, a Horvátországi Magyarok Egyesületének kiadványaiban, a tájegységi kulturális centrumok napi- vagy hetilapjainak példányszámaiban stb.), hanem arról az egyszerű tényről, hogy a jugoszláviai magyar nemzetiség sorsa csak árnyalatokkal különb, mint a Szlovákiában vagy Romániában élő magyaroké, csupán több „öngazgatási”, „kisebbségvédelmi”, „nemzetiségpolitikai” szlogen veszi körül, mint amazokat. Ennek egyik okát abban látom, hogy másutt

a világon sem véglegesen és optimálisan megoldott a nemzetiségi-etnikai kérdések tömege (*9), a másik okát pedig a szocialisztikus rendszerek kirakatpolitikájában nevezném meg, amelybe belefér egy impozáns méretű nemzetközi konferencia a kisebbségekről, belefér egy tájház kialakítása egy pusztulásra ítélt faluban, de nem fér bele, hogy anyatejjel szívjon magába minden gyermek anyaországi kultúrát, öntudatot, életerőt, jogképességet. Márpedig ez az, ami a többnyelvű kiadványok, a kétnyelvű falutáblák és a területi iskolák mögül, a jugoszláviai magyarság kisebbségi sorsa mögül igazából hiányzik.

Mindez persze csupán „élményanyag”, másfélszáz vagy kétszáz vékonyabb-vaskosabb publikáció jelentésháttere. Bizonyosabbat tudni csupán empirikus kutatással, résztvevő megfigyeléssel, folyamatos jelenléttel lehetne.

(1987. december)

JEGYZETEK

(1.) A tanulmány eredetileg az OSZK Magyarságkutató Csoportjának készült, s része egy nagyobb, a kelet-európai urbanizálódás sajátosságait föltérképező kutatásnak. Emiatt belső hangsúlyai inkább a városias létmódot, mentalitást, közérzetet veszik alapul, s nem ölelik föl a területi folyamatok, a térhasználat, a földrajzi tagoltság, a kommunikációs viszonyok számos elemzésre méltó kérdéskörét, melyeket mások, másutt, több ízben is föltártak, leírtak már.

(2.) A dolgozatot kiegészítő bibliográfia is jelzi, hogy a magyar nemzetiség problematikáját elsősorban a hatvanas-hetvenes évek kritikusabb, kisebbségi kérdéseket és sérelmeket karakteresebben jelző szakirodalma alapján fogalmazom meg. A nyolcvanas esztendőök mind a kisebbségi létszamarányok, mind a válsággazdaság közepette növekvő életszínvonal- és életminőség-gondok tekintetében eltérőek az előző évtizedektől, azonban a háború utáni korszak tendenciáját lényegesen nem módosítják.

(3.) Az elérhető vagy nyilvánosság elé bocsátott szakmunkák e dolgozat vállalt témájához csupán változatos adalékokat adtak, s tudomásom szerint ez az első ilyen tárgyú másod-elemzés, amely nyilván nem mentes a valóságfolyamatok szűkebb spektrumú tájolásától, de nem zárja ki további, árnyaltabb kutatások eltérő következtetéseit. A jugoszláviai szerzők vagy kutatók így természetesen nem „felelősek” az általam kritikai módon fölhasznált irodalom másként-értelmezéséért. Szándékos ezért tőlem az is, hogy kevésbé a frissebb, vitának még ki nem tett publikációkat használtam, inkább a korábbi, nyilvánosság elé engedett tanulmányokból építkezem.

(4.) A közölt, hivatkozott adatok pontosságáért a szerzőket, illetve forrásaikat terheli felelősség. Kutatásom során arra a következtetésre kellett jutnom, hogy rendkívül sokféle adat forog közkézen, így ezek hitelességéért lényegében senki sem adhat garanciákat. Két különböző felmérés között történt változások csupán kalkulatíván mutathatók ki, de a jugoszláviai és a magyar statisztikai felvételek nem egyeztetett módszerei olykor háromszoros vagy három és félszeres differenciákat is jelenthetnek, így megfellebbezhetetlenül egzakt adatokat nem adhatok.

(5.) Az 1984-es adatok szerint az összlakosság száma: 22 980 ezer, ebből nemzetiségi: szerb 36 %, horvát 20 %, bosnyák 9 %, szlovén 8 %, albán 8 %, macedón 6 %, montenegrói 2 %, magyar 2%. (Forrás: Baló-Lipovecz: Tények könyve '88. Móra Kiadó, 1987. 308. p.).

Az adatok eltérő voltának illusztrálására csupán néhány példa:

Rehák László az 1961. március 31-i népszámlálási adatok alapján közli: a JKSZ nemzetiségeinek fele nemzeti kisebbség lakta községekben él (összesen 1 906 376 lakos). A Vajdaságban 248 476 magyar él olyan községben, ahol nemzetiségi többségben van (a V. A. T. összes magyar nemzetiségű polgárainak száma 442 560); és a JSZSZK magyar állampolgárainak létszáma 504 369 fő. A V. A. T. szerb lakosságának aránya 80,5 % a szerbek lakta, szerb többségű községekben (= 822 825 fő). Lásd Rehák L. felszólalását in: A NEMZETEK KÖZÖTTI VISZONY... 54-67. p. (Forum, 1969).

Varga Domokos írja 1970-ben (Rehák Híd-beli cikkére hivatkozva, 1970/7-8. sz.) „a legutóbbi népszámlálás szerint a Vajdaság lakosságának 64,4 %-át tették ki a szerbek, horvátok, crnagoraiak, 23,8 %-át a magyarok... Egész Jugoszláviában kerekén félmilliónyan vallották magukat magyarnak, ez a szám az összlakosság 2,5 %-át teszi ki”. Lásd VARGA D. = Valóság, 1970/12. 77. p.

Pénovác Antal Vajdasági magyar néprajzi kalauzában (Forum, 1979. 5. p.) közli: „Vajdaság közel kétmillió lakosa közül csaknem félmillió a magyar”, az 1971-es összeírás szerint 1 952 533 lakosból 423 866 fő.

Kocsis Károly a belgrádi Statisztikai Hivatal adataira támaszkodva 2035000 főben számolja Vajdaság összlakosságát (1981-es felvétel adata), 19 %-ban jelzi a magyar nemzetiség arányát (KOC SIS K. 1985. 431. p.), mely adat egyezik a Staatlexikon által közöltekkel (1993., 235-236. p., forrása Jugoszlavija 1918-1988. Statisticki godisnjak. Belgrad 1989, 44. p.).

Gyapay Dénes 1987 karácsonyán (az 1981-es adatokra hivatkozva) 1,1 millióra teszi a vajdasági szerbek, 385 356 főre a vajdasági magyarok lélekszámát (GYAPAY 1987. 5. p.).

Székely András Bertalan az 1981-es népszámlálás adatára hivatkozva 9496 magyar nemzetiségű szlovéniai lakosról tud, „ez Szlovénia lakosságának mintegy fél százalékát teszi ki”. „A különböző nemzetiségek Jugoszlávia összlakosságának (1982. december 31-én 22 740 000) mintegy 20 százalékát teszik ki.” (SZÉKELY A. B. 1984. 163. p.)

Az eltérő adatok, a becslések és a százalékosra kerekített arányok nem teszik pontosíthatóvá a valódi magyarságszámot, a statisztikai felvételek eltérő adatai pedig egyenest zavaróak. Kétségtelenül számolni kell a magyar kisebbség arányának csökkenésével, a nemzetiségnek minősítések és az önbesorolások különbségeivel, a sajtóhibákkal és adatmanipulációkkal is, nem utolsósorban pedig avval, hogy a reprezentativitásra törekvő közlések, forrás nélküli hivatkozások és különböző sajtóközlemények más-más célból közölnek adatokat.

Kovács Teréz dolgozatáról írott lektori véleménye szerint az 1961-ben számlált magyarság valóban több volt félmilliónál, de ebből az 1981-es népszámlálás szerint kb. 430 000 maradt, vagyis százezerrel csökkent, a Vajdaságban pedig ekkor 370-380 ezren vallották magukat magyarnak, vagyis 1961 és 1981 között minden ötödik magyar „eltűnt”, s emögött a városi lakosság növekedése, asszimilálódása, a születésszám-csökkenés, a nemzetiségi iskolák megszüntetése, a középiskolák 1974-es reformja, a vegyes házasságok számának megnövekedése és a „jugoszlávnak” nevezett népességekategória bevezetése egyaránt magyarázatként állhat.

(6.) Kovács Teréz említett szakvéleménye szerint Jugoszláviában az átlagosan megművelhető földterület 83-85 %-a van magánkézben, a Vajdaságban pedig ez jóval az átlag alatt van, maximum 60 %.

(7.) Kovács Teréz szerint a hetvenes években a jugoszláviai lakosság jó kétharmada élt falun, a városi lakosság 27 %-ot tett ki. A Nemzetközi Statisztikai Évkönyv 1985-ös kötete Jugoszlávia 22,8 milliós lakosságának területi népességheloszlását 43 %-ra (városi) és 57 %-ra (falusi) teszi.

(8.) Az urbanizáció térfolyamatait nemzetközi kutatás keretében, összehasonlító adatokkal hozza az ÉVM-VÁTI kiadásában megjelent (Gálik Lászlóné szerk.) „Az urbanizáció Európában c. kötet (1981).

(9.) A nyugat-európai helyzethez lásd Joó Rudolf: Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság. Kossuth Kiadó, 1984., valamint Joó Rudolf: Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában (Gondolat K. 1988) c. alapmunkáit.

Végezetül: dolgozatom hivatkozási anyagában – elsősorban terjedelmi okok miatt – nem volt mód minden esetben pontos oldalszám-megjelöléssel élni. A hivatkozott irodalom ismerői azonban egyértelműen „dekódolhatják” a vonatkozó szövegrészeket.

Természetesnek tartom, hogy a jugoszláviai magyarság körében vagy a nyugati kutatók körében nem egyformán értelmezik a létező szakirodalmat – megszűrik, átértelmezik, kerekítésekkel és kihagyásokkal interpretálják, stb. Ilyen szempontból a magam „kényelmes kívülállása” előnyös helyzet is lehetne. Dolgozatom célja a lehetséges továbbgondolás, az értelmezések találkoztatása volt (vagy lehetne), s ha ebben a saját olvasatom, szubjektív nézőpontom inkább akadályokat, mint kapunyitást jelentene – magam bánnám legjobban.

HIVATKOZOTT ÉS FÖLHASZNÁLT IRODALOM

ANYANYELV – „államnyelv”. 1976. Szabadka. 111-123, 159-198. p.

A. SAJTI Enikő (1978) A nemzeti-nemzetiségi kérdés a szocialista Jugoszláviában. = Tiszatáj, 21. sz., 55-56. p.

ADÁM Antal (1972) A különböző fokozatú állami szervek közötti együttműködési kapcsolatok az NDK-ban, valamint a társadalmi megállapodás és az öngazgatási egyezmény jellemzői Jugoszláviában. In: (Pálné dr. Kovács Ilona szerk.) Dolgozatok a területi irányítás igazgatási eszközrendszeréről, 6. MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs., 80-89. p.

ÁGOSTON András (1969) Az alkotmánymódosítás – a nemzetiségek új lehetőségei. = Új Symposion, 48. sz., 22-23. p. (Lásd még tőle Új Symposion 48-49., 54., 55. sz.)

ÁGOSTON Mihály (1969) Nyelvi egyenjogúság és többnyelvűség. = Új Symposion, 50. sz., 21-23. p.

BARANYAI Júlia (1976) Vízbe vesző nyomokon. Fejezetek a Drávaszög történetéből. Forum, Újvidék.

BÁRCZAY Gyula – SAKRAUSKY, Oscar – VASS György (1973) Nemzetiségi kisebbség – kisebbségi egyház. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern., 44 p.

BERKES Eszter (1973) A szlavóniai magyar népszíngét táncgyománnyai. = Létünk, III. évf. 6. sz., 75-106. p.

BESZÉDES Valéria (1984) Egy Duna menti műemlék jellegű falu. = Műemlékvédelem, XXVIII. évf. 2. sz., 117-126. p. (Ugyanitt több más vajdasági, bácskai vonatkozású cikk.).

BIACSI Antal (1969) Ez a halál nem magánügy. – Öngyilkosságok Szabadkán. = Híd, 3 sz.

BODROGVÁRI Ferenc (1980) Az öngazgatás filozófiája. = Magyar Szó, Újvidék. Jan. 28. szám.

BÓNA Júlia – NIKOLITY, Rajko – NOVAK, Vilko (1958) Magyar néprajzi irodalom Jugoszláviában 1945-1955: Index Ethnographicus I., 134-142. p.

BORI Imre (1973) Irodalmi hagyományaink. Kilenc évszázad írásaiból. Forum, Újvidék., 5-17. p.

BORI Imre (1982) A jugoszláviai magyar folklórkutatás eredményei és szerepe a jugoszláviai magyarok kultúrájában. Artes Populares 8. ELTE BTK, Bp., 202-216. p.; valamint in: Jung Károly, 1983 (lásd ott).

BORUS Rózsa (1981) Topolya népszokásai. Hungarológiai Intézet, Újvidék.

BOSNYÁK István (1987) Nemzeti mítosz és „Rehák-ügy”. = Új Symposion, 24-25. sz., 44-45. p.

BOSNYÁK István (1967/b) Kiskorú közönség, vagy a közönség kiskorúsítása. = Új Symposion, 29-30. sz., 30-31. p.

BOSNYÁK István (1968) Nemzetiségi monológ. = Új Symposion, 35. sz., 4. p.

BURÁNYI Nándor (1981) Tudomány és közélet. Beszélgetés a 60 éves Szeli István akadémikussal. = Híd, szeptember, 1011-1021. p.

- BURKS, R. V. (1961) *The Dynamics of Communism in Eastern Europe*. Princeton University Press. 188 p.
- CIJAN, Rafael (1969) Hozzászólás. In: *A nemzetek közötti viszony...* (lásd ott). Forum, Újvidék, 175. p.
- CSÁKY SÖRÖS PIROSKA (1973) *A jugoszláviai magyar könyv. 1945–1970*. Forum, Újvidék.
- CSOLÁKOVICS, Rodolyub (1950) *A nemzeti kérdés rendezése Jugoszláviában*. (Korunk kérdései, 30. füzet). Testvériség-Egység Könyvkiadó Vállalat, Novi Sad., 52 p.
- CURCIC, Slobodan (1981) *Vajdaság népességváltozása az utóbbi évszázadban*. = *Létünk*, XI. évf. 2. sz., 306-326. p.
- DÁVID András (1968) *Nemzetiségi iskolarendszerünk színe és visszája*. = *Új Symposion*, 39-40. sz., 37-39. p.
- DENNISON, I. Rusinov (1974) *Yugoslavia's Return to Leninism: Notes on the Tenth Party Congress of the Yugoslav League of Communists*. Southeast Europe Series, Vol. XXI. No. 1.
- DORDEVIC, Jovan (1981) *A kisebbségek helyzete és védelme Jugoszlávia alkotmányos és politikai rendszerében*. = *Létünk*, XI. évf. 2. sz., 255-263. p.
- DRUSKOVIC, Drago (1975) *Nationality Relations in Yugoslavia*. In: *Papers of the Ljubljana Seminar*. New York., 91-96., p.
- DUMONT, René (1970) *Types of Rural Economy*. London., 446-467. p.
- DURIC, Vojislav (1968) *Prilog sociologiji stanovanja savremenog vojvodanskog sela*. = *Zbornik za drustvenenori ke Matice srpske*. 49. sz.
- DURIC, Vojislav (1971) *A lakás mint társadalmi jelenség és a lakásszociológiai kutatások sajátosságai*. In: (Szelényi Iván szerk.) *A szocialista városok és a szociológia*. Kossuth Kiadó, Bp., 295-331.
- E. FEHÉR Pál (1981) *Nyilatkozik: Fehér Kálmán* (Forum Könyvkiadó). = *Kritika*, 5. sz., 6-7. p.
- AZ EGYENJOGÚ nyelvhasználatról szóló újvidéki tanácskozás felszólalásai (1979. febr. 26-27.) = *Létünk*, 1980. (X. évf.) 1. sz., 129-190. p.
- ÉGETŐ Melinda (1974) *Zenta környéki szállások*. In: *A paraszti társadalom és műveltség a 18-20. században*. III. kötet, „Tanyák”. Szolnok.
- FEKETE J. József (1980) *Gondolatok az urbánus temető körül*. = *Új Symposion*, XVI. évf. 186. sz., 341-343. p.
- FILIPOVIC, Miljenko S. (1968) *A magyarok az észak-boszniai és az észak-szerbiai néphagyományban*. = *Műveltség és hagyomány*, X., 37-54. p.
- FRIGANOVIC, M. (1970) *Commuting in Croatia as an index of the Socio-Economic Mobility of population*. = *Geographical Papers*, Zagreb. 95-103. p.
- FÜR Lajos (1982) *Nemzetiségi kérdés, nemzetiségtudományi kutatások*. = *Valóság*, 1. sz., 34-46. p.
- FÜR Lajos (1986) *A magyar tudományművelés Jugoszláviában*. = *EF-lapok*, 9-10. sz., KISZ KB EFTT. Bp., 42-48. p.

- GÁLIK Lászlóné (szerk.) (1981) Az urbanizáció Európában: ÉVM-VÁTI, Bp. Település-fejlesztési Közlemények, 12. szám, 64 p.
- GARAI László (1971) Egy magyar nyelvű egyetemista lap szükségességéről. = Új Symposion, 76. sz., hátsó borító.
- GEROLD László (1967) Haldokló kisvárosi kultúra (Versec). = Új Symposion, 29-30. sz., 26-29. p.
- GEROLD László (1970) Rólunk vallanak. (Értelmiség-szociológiai vizsgálat.) Forum, Újvidék. 277 p.
- GOLUBOVIC, Zagorka (1969) The Trends and Dilemmas of Yugoslav Sociology. = Praxis, 3-4. sz.
- GOLUBOVIC, Zagorka (1976) A szociológus a jugoszláv társadalomban. = Europäische Rundschau, Wien, 1. sz. (Magyarul: MTI Elméleti Cikk, VI. évf. 19. sz., 35-43. p.)
- GRANASZTÓI PÁL (1982) Városfejlődés, infrastruktúra Magyarországon a dualizmus korában. In: Építészet, városépítés, társadalom. Akadémiai K., 170 p.
- GUNDA Béla (1974) Folklore-gyűjtés a Szerémségben. Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei VI., 19-20, 53-68. p., valamint in: Jung Károly, 1983., 64-77. p.
- GYAPAY Dénes (1987) (Magyarnak lenni) Jugoszláviában. = Magyar Hírlap, Melléklet. XII. 24., 5-6. p.
- GYÖRE KÁROLY (1979) Vajdaság városhálózatában történt változások az 1953–1971 közötti időszakban. Nemzetiségi földrajzi tudományos ülésszak, Pécs.
- HAJÓS Ferenc (1983) Magyarok a Szlovén Szocialista Köztársaságban. = Valóság, 1. sz.
- HAWRYLYSHYN, O. (1977) Yugoslav Development and Rural Urban Migration: the Evidence of the 1961 Census. In: (Brown, A.A. – Neuberger, E. szerk.) Integral Migration: a Comparative Perspective. Academic Presse, 329-345. p.
- HEGEDŰS Miklós (1973) Gazdasági fejlődés és az urbanizáció. Akadémiai, Bp., 73-114. p.
- HERNÁDI Miklós (1970) Jegyzetek a Vajdaság új regényirodalmáról. = Valóság, 12. sz., 79-83. p.
- HÓDI Éva (1986) A nemzeti önismeret új útjai. A jugoszláviai magyar társadalomtudományi gondolkodás kialakulása. = Valóság, 2. sz., 76-85. p.
- HOFFMANN, G. W. – HATCHETT, R. L. (1977) The Impact of Regional Development Policy on Population Distribution in Yugoslavia and Bulgaria. In: Population and Migration Trends in Eastern Europe. Wetview Press, Boulder (Colorado), 99-124. p.
- HORNYIK Miklós (1981) Interjú Végel Lászlóval (1968). In: Szabálytalan napló. Forum, Újvidék., 130-134. p.
- A JKSZ Központi Vezetősége Végrehajtó Bizottsága határozatai a nemzeti kisebbség kérdéseiről (1959. márc. 24.) = Új Symposion, 24-25. sz. /1967./, 39-43. p.
- JÓNÁS István (1986) Nemzetisége: magyar. Adalékok a szlovéniai magyarság életéhez. = EF-lapok, 3. sz., KISZ KB EFTT, Bp. 38-39. p.
- JOÓ Rudof (1984/a) Nemzetiségi kérdés – kisebbségi egyenjogúság napjainkban. In: Együtt a nemzetiségekkel. Kossuth Kiadó, Bp., 140-146. p.

- JOÓ Rudolf (1984/b) Nemzeti-nemzetiségi egyenjogúság alkotmányos alapjainak létrejötte: A több nemzetiségű Jugoszlávia föderatív felépítésének kialakulása és a nemzetiségi egyenjogúság fejlődése az 1974-es alkotmányig. In: Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság. Kossuth K., Bp., 124-134.
- JOVANOVIĆ, Neca (1981) A szocialista államnak az időszerű jugoszláv társadalomban jelentkező problémái. = *Létünk*, XI. évf. 1. sz., 32-57. p.
- JUHÁSZ Géza (1969) Folyóiratszemle. = *Magyar Szó*, XXVI. évf. 350. sz., dec. 21., 14. p.
- JUNG Károly (1978) Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások. Forum, Újvidék. 329 p.
- JUNG Károly szerk. (1983) Jugoszláviai magyar folklór. Hungarológiai Intézet, Újvidék. Értekezések, monográfiák, 3., 350 p.
- KALAPIS Zoltán (1979) Bánát könyve. Riportok. Forum, Újvidék. 259 p.
- KAMENETSKY, Ihor (1961) Secret Nazi Plans for Eastern Europe. Bookman Associates, New York.
- KARDELJ, Edvard (1977) A szocialista öngazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai. Forum, Újvidék. 106. p.
- KATONA Imre (1984) Magyar folklórkutatás Jugoszláviában. = *Forrás*, XVI. évf. 11. sz., 44-47. p.
- KATONA Imre (1981) A kubikolás nemzetközivé válása Jugoszláviában. = *Forrás*, 7. sz., 28-34. p.
- KATONA Imre (1983) Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. = *Forrás*, XV. évf. 10. sz., 75-89. p.
- KATONA Pál (1963) Jugoszlávia népeire és nemzetiségeire, valamint Magyarország határ menti vármegyéire vonatkozó néprajzi írásoknak mutatója. (Kézirat.) Hungarológiai Intézet.
- KING, Robert R. (1973) Minorities under Communism: Nationalities as a Source of Tension Among Balkan Communist States. Cambridge, Harvard University Press.
- KLEIN, George – KLEIN, Patricia (1981) Nationalism, Ideology. The Pivot of Yugoslav Politics. In: (Klein, G. – Reban, M. J. szerk.) The Politics of Ethnicity in Eastern Europe. The East European Monographs, No XCIII. Boulder Distributed by Columbia University Press, New York. 247-279. p.
- KOCSIS Károly (1983) A Vajdaság nemzetiségi képének száz éve (1881–1981). = *Területi Kutatások*, 6. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Bp., 60-76. p.
- KOCSIS Károly (1985) Migrációs folyamatok a Vajdaságban a második világháború után. = *Földrajzi Értesítő*, XXXIV. évf. 4. sz., 431-454. p.
- KOROSIC, Marjan (1987) A gazdasági nehézségek leküzdése. = *HVG*, jugoszláv melléklet, február 28., 19-20. p.
- KÓSA László (1972/a) Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. Néprajzi és településtörténeti áttekintés. Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei IV. 11-12. sz., 5-24. p., valamint ld. JUNG. K. 1983., 21-40. p.
- KÓSA László (1972/b) Zenta bácskai mezőváros néprajzi képe. = *Létünk*, II. évf. 3-4. sz., 139-151. p.

- KOSINSKI, L. (1964) Migrations of Populations in East-Central Europe from 1939-1955. = *Geografica Polonica*, 123-131. p.
- KOVÁCS Endre (1982) Doroszló hiedelemvilága. Forum, Újvidék. 327 p.
- KOVÁCS Teréz (1973) A tanyák társadalmi folyamatai egy bácskai községben – Becsén. = *Létünk*, III. évf. 6. sz., 33-49. p.
- KOVÁCS Teréz (1976) A tanyák társadalmi struktúrái egy bácskai községben – Becsén. = *Létünk*, VI. évf. 1. sz., 50-71. p.
- KOVÁCS Teréz (1978) A vajdasági magyar fiatalok életmódjának szociológiai felmérése. = *Új Symposion*, XIV. évf. 168. sz., 437-449. p.
- KOVÁCS Teréz (1981) A fiatalok szabad ideje Vajdaságban. = *Létünk*, XI. évf. 1. sz., 79-89. p.
- KOVÁCS Teréz (1983) A szociológia kialakulása és fejlődése Jugoszláviában. = *Szociológia*, 4. sz., 457-488. p.
- KOVÁCS Teréz (1986) A tanyavilág társadalmi-gazdasági és életmódbeli változásai 1953 és 1983 között. (Becse). = *Létünk*, XVI. évf. 2. sz., 266-274. p.
- KÖRMÖCI Erzsébet – SZABÓ Jolán (1974) Halotti szokások Zentán. 2. *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, VI. 19-20., 159-172. p.
- KÖVÁGÓ László (1987) Jugoszlávia története a második világháború után (1944–1980). ELTE BTK, jegyzet. Tankönyvkiadó, Bp. 44 p.
- KREMENSEK, Slavko (1970) Ljubljanskogo naselje zelena jama kot etnoloski problem. Ljubljana.
- KREMENSEK, Slavko (1979) Suburban Villagers: A Slovenian Case Study. Program in Soviet and East European Studies. = *Occasional Papers*, Series No 2. Amherst, Mass.
- KROPUSEK, T. (1972) Társadalmi egyenlőtlenségek a szocializmusban. Belgrád.
- LAKI László (1981) Kisiparosok ipari környezetbe való beilleszkedésének nehézségei. = *Létünk*, XI. évf. 1. sz., 92-105. p.
- LŐRINCZ Péter (1968) A nemzetiségi kérdés és új tudományos intézeteink. = *Új Symposion*, 36. sz., 27-28. p.
- MAJTÉNYI András (1967) A jugoszláv értelmiség eredete, eredményei és perspektívái. Tanulmányvázlat. = *Új Symposion*, 22. sz., 25-26. p.
- MÁRKUS Gyula (1987) Váltóláz. = *HVG*, szeptember 5., 11-13. p.
- MATUSKA Márton (1983) Költözködünk. = *Magyar Szó*, XC. évf 235. sz., 11-13. p.
- MELVINGER, Zlatko (1969) A vajdasági területi iskolák eddigi fejlődésének néhány jellegzetessége. In: *A nemzetek közötti viszony...* Forum, Újvidék., 127-145. p.
- MERKI Ferenc (1981) A horvátországi magyar tannyelvű iskolák helyzetéről. = *Híd*, október, 1269-1271. p.
- MEZEI István (1969) A nemzeti egyenjogúság regionális gazdasági tényezői a Vajdaságban. In: *A nemzetek közötti viszony...* Forum, Újvidék., 49-51. p.
- MILANOVIC, Branislav (1986) A mezőgazdaság magánszektorának fejlődési lehetőségei Vajdaságban. = *Létünk*, XVI. évf. 2. sz., 227-245. p.
- MINORITÉS ethniques en Europe Centrale et Balkanique. Paris, 1946.

- MIRNICS Károly (1967) Vajdasági visszás viszonyok. = Új Symposion, 28. sz., 25. p.
- MIRNICS Károly (1968) A könyv a vajdasági magyar nemzetiség életében. = Új Symposion, 34. sz., 27-28. p.
- MIRNICS Károly (1970/a) Demográfiai jellegzetességek a jugoszláviai magyar nemzetiség életében. = Demográfia, 3. sz.
- MIRNICS Károly (1970/b) A jugoszláviai magyar diaszpóráról. = Üzenet, 12. sz., 440-447. p.
- MIRNICS Károly (1970/c) Vajdaság sorsa a nemzetiségek sorsa. = Híd, 7-8. sz.
- MITA, Miljkovics (1949) A kisebbségek helyzete a Szerb Köztársaságban. (Korunk kérdései, 12. füzet.) Subotica, 29 p.
- MLINÁR, Zdravko (1971) A bevándorlók baráti kapcsolatai Velenjében. In: (Szelényi Iván szerk.) A szocialista városok és a szociológia. Kossuth K., Bp., 220-245. p.
- MUKICSNÉ KOZÁR Mária (1984) Szlovén vidék. Ljubljana – Szombathely.
- MUSIL, Jiri – LINK, Jiri (1973) A szocialista országok urbanizációjának néhány jellegzetessége. = Szociológia, 4. sz., 586-604. p.
- NAGY László (1981) A felnőttképzés problémái Szabadkán. = Létünk, XI. évf. 1. sz., 121-125. p.
- A NEMZETEK KÖZÖTTI VISZONY időszerű kérdései az öngazgatású társadalomban. Konferencia és vita. Forum, Újvidék. 1969. 178 p.
- OPPOSITION in Eastern Europe. (1979) Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- OVSEC, Damjan (1979) Oris družabnega zivljanja v Ljubljani od zacetka XX. stoletnaja do II. svetovne vojne. Ljubljana.
- OVSEC, Damjan (1980) Kratak pregled Ljubljanskih kavarn od zacetkov do danasnjih dni. Glasnik, SED, 20., 167-173. p.
- OVSEC, Damjan (1980) The Meaning of Urban Space in Ljubljana in the Past and Today. An Interdisciplinary Ethnological Interpretation. Glasnik, SED, 20., 157-159. p.
- PASTYIK László (szerk.) (1969) A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. Bibliográfiai Füzetek 1-16. Hungarológiai Intézet.
- PASTYIK László (1970) A Híd kontra Új Symposion. = Új Symposion, 62. sz., 14. p.
- PASTYIK László (1970) Öngaz(ol)gatás. = Új Symposion, 60-61. sz., 11. p.
- PASTYIK László (szerk.) (1977) Tenyeremen a síkság. A vajdasági nemzetiségek irodalmának antológiája. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet. 129-130. p.
- PEARSON, Raymond (1983) National Minorities in Eastern Europe 1848–1945. London, The Macmillan Press CTD, 249 p.
- PENAVIN Olga (1950–51) A szlavóniai sziget-magyarság. = Híd, 795-801, 895-801, 62-69. p.
- PENAVIN Olga (1966) A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza. Bp. Akadémiai.
- PENAVIN Olga (1973) Szlavóniai hétköznapiak. Forum.
- PENAVIN Olga (1976) A népi tudás, a népi hagyományok gyűjtése a felszabadulás után a jugoszláviai magyarság körében. Békéscsaba, II. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai, 326-340. p.

- PENAVIN Olga (1979) Szlavóniai magyarok. = Üzenet, IX. évf., 671-673. p.
- PENAVIN Olga (1981) A nagycsalád-szervezet Szlavóniában (Kórógyon). Forum, Újvidék. 224 p.
- PÉNOVÁČZ Antal (1979) Vajdasági magyar néprajzi kalauz. Forum, Újvidék.
- PETKOVICS Kálmán (1963) A város árnyékában. = Híd, XXVII., 933-947. p.
- PIVOVAROV, J. L. (1972) A népesség városiasodása és vándorlása az európai szocialista országokban. = Földrajzi Értesítő, XXI. évf. 2-3. sz., 227-238. p.
- POPOVIL, Dusan (1969) A nemzetiségi nyelvek egyenjogúságáról. In: A nemzetek közötti viszony..., 111-125. p.
- RÁCZ Attila (1964) A városok jogi helyzete az európai szocialista országokban. = Állam és Igazgatás, XIV. évf. 4. sz., 335-348. p.
- RADOVANOVIC, Mileta (1989) Elvetemült következtetés. = Új Symposion, 45. sz., 20-21. p.
- RADOVANOVIC, Miljana (1981) A vajdasági ruszinok etnológiai tanulmányozásának problémái a mai interetnikus feltételek között. In: A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató konferencia előadásai, I. köt. Békéscsaba-Bp., 197-202. p.
- RAJCSÁN István (1981) A Szocialista Szövetség, az öngazgatási érdekek pluralizmusa, valamint a tömegtájékoztatási eszközök szerepe és fejlődése Kardelj gondolatainak tükrében. = Létünk, XI. évf. 1. sz., 7-17. p.
- RAJKOVIC, Zorica (1976) Spomen-obilježja zrtvama prometnin nesreca. = Narodna Umjetnost, XIII. évf., 27-58. p.
- RAJKOVIC, Zorica (1978) Danasnji djecji folkloristrazivanje u Zagrebu. = Narodna Umjetnost, XV. évf., 37-96. p.
- REHÁK László (1963) A vajdasági nemzetiségek helyzete Jugoszlávia alkotmányos rendjében. = Híd, V. évf., 567-576. p.
- REHÁK László (1987/a) Kisebbségek Jugoszláviában. Jogi-politikai tanulmány. Forum. 504 p. (Bibliográfia 455-491. p.)
- REHÁK László (1967/b) Nemzeti érdek, regionális érdek és a nemzeti kisebbségek. = Új Symposion, 23. sz., 24-25. p.
- REHÁK László (1969) A Vajdaság Autonóm Tartomány lakossága nemzetiségi megoszlásának jellegzetességei. In: A nemzetek közötti viszony... Forum, Újvidék., 61-67. p.
- REHÁK László (1970) Kívánt segítség és hivatlan atyáskodás a nemzetiségek érvényesülési folyamatában. = Híd, 7=8. sz.
- REHÁK László (1979) Kisebbségtől a nemzetiségig. Tanulmányok. Forum, Újvidék. 267 p.
- REHÁK László (1980) A munkásosztály meghatározására vonatkozó társadalmilag elfogadott álláspontok Jugoszláviában. = Létünk, X. évf. 1. sz., 11-20. p.
- REHÁK László (1981) A helsinki okmányoknak a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek) helyzetére vonatkozó rendelkezései... = Létünk, XI. évf. 2. sz., 280-285. p.
- REHÁK László (1982) Politikai rendszerünk időszerű kérdései. Forum, Újvidék.
- RIESMAN, Leonard (1973) Urbanizáció: a városfejlődés tipológiája. In: (Szelényi Iván szerk.) Városshociológia. KJK., 122-143. p.

- RIHTMAN-AUGUSTIN, Dunja (1979) Istrazivanje folklor a i kulturna praksa. = Narodna Umjetnost, XVI., 9-20. p.
- RIHTMAN-AUGUSTIN, Dunja (1984) Zágrábi városi folklór. = Ethnographia, 3. sz., 468. p.
- ROMIC, Desa (1969) A nemzeti egyenjogúság távlatai Vajdaság ö n i g a z g a t á s ú t á r s a d a l m á b a n . In: A nemzetek közötti viszony... Forum, Újvidék., 81-86. p.
- SAFFER Pál (1968) Könyvek és előítéletek. = Magyar Szó, XXV. évf. 89. sz., március 31., 21. p.
- SÁRFALVI, B. (1970) Recent Population Movements in East European Countries. Akadémiai K., Bp., 92 p.
- SÁROSI Károly (1968) Kell-e magyar pedagógiai főiskola? = Magyar Szó, XXV. évf. 128. sz., május 11.
- SHKRELI, Azem (1973) A nemzetiségi kultúra helye. = Magyar Szó, XXX. évf. 503. sz., november 3., 11. p.
- SHOUP, Paul (1968) Communism and the Yugoslav National Question. New York, Columbia University Press. 268 p.
- SJOBORG, Gideon (1973) A preindusztriális város. In: (Szelényi Iván szerk.) Város-szociológia. KJK., Bp., 108-121. p.
- STANOJEVIC, S. (szerk.) (1979) Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány az adatok tükrében. Tartományi Tájékoztatási Titkárság, Újvidék. 88 p.
- STEPANOVIC, Predrag (1986) A „valóságos próza” mint a mai szerb irodalom egyik jellemző irányzata. = Tiszatáj, XC. évf. 5. sz., 54-61. p.
- SZ. A. (1969) Kevés figyelmet szentelnek a falu szociális állapotának. = Magyar Szó, XXVI. évf. 42. sz., február 13., 3. p.
- SZÉKELY András Bertalan (1984) Nemzetiségi jogok és megvalósulásuk Szlovéniában. = Világosság, XXV. évf. 3. sz., 163-169. p.
- SZÉKELY Mária (1981) Föld-föld... Gyűjtés a Dunatáj magyarságának szellemi néprajzi hagyományaiból. Apatini Irodalmi Kör.
- SZEKERES László (1983) Középkori települések Északkelet-Bácskában. Forum – M. Ny. I. H. K., Újvidék., 6-73. p.
- SZELI István (1961) Zentai kiadványok bibliográfiája. = Híd, XXV. évf. 4. sz., 387-388. p.
- SZELI István (1973) Nemzeti irodalom – nemzetiségi irodalom. = Magyar Szó, XXX. évf. 205. sz., júl. 28., 11. p.
- SZELI István (1981/a) A magyar kultúra útjai Jugoszláviában. Kossuth Kiadó, Bp.
- SZELI István (1981/b) Történi történelem. Forum, Újvidék.
- SZINADINOVSKI, Jakim (1969) A nemzetek közötti viszonyok néhány vonatkozása Jugoszláviában a munka szerinti díjazás elvének következetes alkalmazása keretében. In: A nemzetek közötti viszony... Forum, Újvidék., 89-95. p.
- SZKSZ Vajdaság Autonóm Tartományi Bizottság plénumának vitaanyagából. (1968) Válogatás. = Új Symposium, 35. sz., 31-33. p.

- SZÖLLŐSY VÁGÓ László (szerk.) (1980) Pályaválasztás – pályairányítás. Kerekasztal-beszélgetés. = *Létünk*, X. évf. 4-5. sz., 836-857. p.
- SZÚCS Imre (1971/a) Életünk tükörképe. = *Magyar Szó*, 558. sz., december 31. és 1972. január 1., 8. p.
- SZÚCS Imre (1971/b) A Jugoszláviai Magyar Nyelvművelők Egyesülete munkájának kritikai vizsgálata. = *Magyar Szó*, 357. sz., december 30., 4. p., 20. p.
- THOMAS, C. (1979) Internal Migration in Yugoslavia 1961–1971. = *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, CXX. évf., 177-181. p.
- THOMKA Beáta (1970) Az Új Symposion 50 éve. Forum, Újvidék.
- THURZÓ Lajos (1945) Egy ébredő magyar parasztváros. = *Híd*, 22-28. p.
- TÓTH Ferenc (1973) Kérdőjelek helyett. = *Magyar Szó*, 46. sz., február 17., 13. p.
- TÓTH Ferenc (1981) A jugoszláviai magyar folklórkutatás eredményei és feladata. A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudományi Konferencia előadásai, II. köt., 507-514. p.
- TRIPOLSZKY Géza (1973) A Hungarológiai Intézet folklórszemináriuma. = *Létünk*, 2-3. sz., 203-206. p.
- TUCAKOVIC, Zurica (1971) A közös kincs. = *Kommunista*, 171. sz., május 13., 4. p.
- URBÁN János (1973) Önigazgatás és írókongresszus. = *Magyar Szó*, 317. sz., november 17., 11. p.
- UTASI Csaba (1967) Ki a nacionalista? (A Rehák-ügyről.) = *Új Symposion*, 24-25. p., valamint 40-44. p.
- UTASI Csaba (1972) Hízelgéstől a hitvallásig. = *Új Symposion*, 83. sz., 161-165. p.
- VÁRADY Tibor (1988) Vajdasági magyar társadalomtudomány. = *Új Symposion*, 44. sz., 7. p.
- VÁRADY Tibor (1971/a) Konkrét akció. = *Új Symposion*, 74. sz., 276. p.
- VÁRADY Tibor (1971/b) Vagy nem maga az élet...? Úti esszék. Újvidék, Symposion-könyvek 34.
- VARGA Domokos (1970) A jugoszláviai magyar nemzetiség jelenéről és jövőjéről. = *Valóság*, 12. sz., 77-79. p.
- VARGA Lajos (1971) Egység és idegenség. = *Képes Ifjúság*. 1219. sz. szeptember 15., 18-19. p.
- VARGA László (1969) Hozzászólás. In: *A nemzetek közötti viszony...* Forum, Újvidék., 163-167. p.
- VARGA László (1973) A művelődési öntevékenység új korszaka. = *Magyar Szó*, 324. sz., november 29., 15. p.
- VARSÁNYI, Julius (1982) *Border is Fate. A Study of Mid-European Diffused Ethnic Minorities.* Australian Carpathian Federation INC, Adelaide – Sydney. 139 p.
- VOGEL László (1971) Értelmiség és önigazgatás. = *Új Symposion*, 69. sz., 3. p.
- VOGEL László (1973) Kultúra és elitizmus. = *Magyar Szó*, 226. sz., augusztus 18., 11. p.
- VLAOVICS J. (1968). Az egyetemes magyarság..= *Dolgozók*, XXI. évf. 44. sz., november 1., 8. p.

VODOPÍJA, Milivoj (1976) Naturiranje ko rite de passage. = Narodna Umjetnost, XIII. évf., 77-92. p.

VUJKOV, Savu (1987) Kölcsönös előnyök és gondok. = HVG, jugoszláv melléklet, február 28., 18-19. p.

VUKOVICS Géza (1973) Az írók társadalmi szerepe. = Magyar Szó, 162. sz., június 15., 10. p.

VUSKOVIC, Boris (1976) Társadalmi egyenlőtlenség Jugoszláviában. (= Vidik, Split, 1972-73.) = New Left Review, London. 95. sz., január-február. Magyarul megjelent: MTI Elméleti Cikk, VI. évf. 16. sz., 21-42. p.

ZIHERL, Borisz (1945) Demokrácia a nemzetiségi kérdés megoldásában. Cikk a Borbából. Buducnost Könyvkiadó Vállalat, Novi Sad. 20 p.

ZIVKOVIC, Miroslav (1971) Szegregáció városaink fejlődésében. In: (Szelényi Iván szerk.) A szocialista városok és a szociológia. Kossuth Kiadó, Bp. 149-181. p.

ZSUFFA István (1976) Az urbanizáció hatása a közigazgatásra az európai szocialista országokban. = Állam és Igazgatás, XXVI. évf. 4. sz.

MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetei

1). A. Gergely András: Kisebbségi tér és lokális identitás I. Az erdélyi városok és a magyar kisebbség a XX. században a modernizáló várospolitikai és a kisebbségellenes homogenizálás (romanizálás) elszenvedője, az etnikai identitás elmosása pedig a kulturális genocídium eszköze lett. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 53 1.

300,- Ft (29 oldal)

2). A. Gergely András: Kisebbségi tér és lokális identitás II. A kisebbség kulturális sajátosságainak egyike a társadalmi térhasználat, a térátélés etnikus tradícióinak és reprezentációjának rendszere a helyi társadalmak szintjén, s részét képezi az etnikus identitástudatnak, a szerepviselkedésnek, az életvezetési mintáknak és a politikai mező átalakulásának is. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 54 X.

300,- Ft (29 oldal)

3/A). A. Gergely András: Forráselemzés: Kopács, táj- és népkutató tábor a Drávaszögben (1942). Több ezer jegyzetlapon megmaradt forrásanyag ismertetése, Kopács etnohistoriájának, tájnéprajzának és szociológiai jelenségvilágának bemutatása, amely összehasonlító eszköz lehet a további kutatások szolgálatában, s kísérlet egy mikrorégió helyi társadalmainak, etnikai közösségeinek pontosabb megismerésére. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 55 8.

300,- Ft (28 oldal)

3/B). A. Gergely András: Forráselemzés: Városi és nemzetiségi lét magyarok és „jugoszlávok” körében, a XX. századi városfejlődés árnyékában. Az elemzés mintegy három évtized szakirodalmi alapján a soknemzetiségű jugoszláv öngazgatási rendszer vonásait és a félmillió magyar kisebbség sorsát követi a városfejlődés és a gazdasági-etnikai-migrációs folyamatok közepette egészen a nyolcvanas évek végén lezajlott rendszerváltó korszakig. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 56 6.

350,- Ft (35 oldal)

4). A. Gergely András: Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok. Kisebbségi szereptudat, tájegységi autonómia változása egy regionális térben nem föltétlenül reprezentált, s még kevésbé törvényszerűen nyilvánosan megjelenő természetű. A magyarországi kunok történeti régiójának, a Kiskunságnak néhány térségi sajátosságáról szóló tanulmány egy illegitim társadalmi identitástudatról, a tájegység városaiban jellemző civil társadalmi aktivitásról és történeti szerepről értekezik, amely látszólag elveszett a hazai modernizáció folyamatában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 57 4.

250,- Ft (24 oldal)

5). Szerk.: A. Gergely András: Rövid etnoregionális elemzések. Egyetemi hallgatók tanulmányai antiszemitizmusról, a magyarországi szerbek politikai közösségéről, romániai interetnikus konfliktusról, orosz-magyar vegyesházasságokról, köztéri indián zenészek

téralakító eszközeiről, a magyarországi bolgárok kulturális identitásáról. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 58 2.

450,- Ft (90 oldal)

6). A. Gergely András: Identitás és etnoregionalitás. A kisebbségi identitás történeti és regionális összefüggései Nyugaton és Kelet-Közép-Európában. Az önazonosság egyben a másokkal szembeni pozíció eszköze és az etnikai társas lét feltétele is, az etnoregionalitás pedig intézményesülő társadalmi törekvés, amely az egyes nagytájak/régiók népességének önszervező erőit egyesíti, térfoglalásra és térkiszáradításra formál igényt, s annál inkább hatalomellenes, államellenes lesz, minél kevesebb önigazgatási szabadsága van az egyes etnikumoknak. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 59 0.

450,- Ft (98 oldal)

7). Szabó Ildikó: Községsszerveződési folyamatok a magyarországi románok körében. Az összehasonlító tanulmány három magyarországi románok-lakta településen (Méhkeréken, Gyulán és Körösszakálon) tárja föl az interetnikus viszonyokra jellemző különbségeket és sajátosságokat. Az etnikai identitást elsősorban a nyelv és a kultúra hétköznapi életbe ágyazódott mintáiból keresi vissza, kistáji és regionális kihívások, kisebbségi válaszok formáit elemzi, önmeghatározások és kölcsönkapcsolatok nehézségeiben éri tetten. A kutatás adatbázisa elektronikus adathordozón az Etnoregionális Kutatóközpontban elérhető. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 60 4.

350,- Ft (45 oldal)

8). A. Gergely András: Politikai antropológia. /Interdiszciplináris közelítések/. A politikai antropológia eszköztára és számos kutatási irányzata az etnikum-kutatások, a politikatudomány, a politikai szociológia és a kulturális antropológia köztes területén kínál lehetőséget a társadalmak és a politikai rendszerek elemzésére – elsősorban a nem-intézményes társadalmi szférában. Primitív társadalmak, törzsi politikai viszonyok, informális hatalomérvényesítés, politikai magatartások és normák, modern kapcsolathálózatok értelmezéséhez visz közelebb az antropológiai gondolkodásmód – ehhez kínál bevezetőt az egyetemi oktatásban is kipróbált tematikájú tanulmány. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 61 2.

400,- Ft (72 oldal)

9). A. Gergely András: Tér – szimbólum – politika. Politika a térben, tér a politikában. Miként jelenik meg – vagy miképpen rejtőzik – a politika a térben? Hogyan függ össze a politikai hatalom térbeli kiterjedése, megjelenítődése az etnikai, társadalomrétegződési, szimbolikus térfoglalási helyzetekkel? Egy kisváros, a főváros és a „nemzeti” szintű politika terét, megjelenésmódját, belső dimenzióit kutatja a szerző. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 62 0.

400,- Ft (83 oldal)

10). Boglár Lajos, Papp Richárd, Tarr Dániel, Tóth Bernadett: Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció körében. Négy írás az etnikai szféra és a vallás egyes összefüggéseiről, melyekben az elméleti vagy empirikus összegzések alapján etnosz és vallás összefüggései tárulnak föl. Egy figyelem-ébresztő esszé és három terepmunkára épülő beszámoló jelenik meg egy füzetben (a csíksomlyói búcsúról, a tahitiak sajátos voodoo-hitéről és a tibeti

hitvilág egyik jellegzetes alakjának szimbolikus jelentésköréről). A társadalmak kulturális tartalmai e megközelítések és megértő elemzések nélkül ma már egyre nehezebben remélhetők. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 63 9.

350,- Ft (51 oldal)

11). A. Gergely András: Kisebbség – etnikum – regionalizmus I. Állam, nemzet, ellenkultúra és kisebbségiség. A tanulmány az etnikai csoportjelenségek történiáját, az etnikum-felfogás történeti és modern politikai jelenségét elemzi, kiemelve az etnikai és regionális mozgalmak folyamatát, mint a világpolitika és a nemzetpolitikák szükségképpen egyik legfontosabb következményét, amely a kisebbségi jogok, a civiltársadalmi mozgások és a lokális kezdeményezések alakjában az állami beavatkozás és az államhatalmi gyámkodás ellen fordítja a modern társadalmak etnikai tömegeit. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 64 7.

400,- Ft (139 oldal)

12). A. Gergely András: Kisebbség – etnikum – regionalizmus II. Etnoregionalizmus Magyarországon? Van-e lehetősége az etnoregionalizmus kialakulásának Magyarországon? A regionalizálás mint mozgalom a politikai átmenet korszakában az ország régióinak áttagolódását is eredményezheti. Milyen összefüggések vannak a magyar társadalom gazdasági-, történeti- vagy osztálytagozódása és a politikai szegregálódás, a mentalitások, etnikai csoportok, szubkultúrák, tájegységi identitások térbeli eltérései között? A tanulmány kísérlet egy alkalmi összegzésre, melyben a tradicionális és konzervatív gondolkodás mai illetve történeti előzményei változó identitás-formák, érték-alakzatok által reprezentálódnak, s a szerző példaként az asszimilálódottnak tekintett kunok helyzetét elemzi, összehasonlítva ezt a franciaországi gasconok történeti és mai identitásával. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 65 5.

400,- Ft (90 oldal)

13). Bindorffer Györgyi: Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. Az etnikai csoportidentitás sajátos formája és kulturális feltételei Magyarországon is politikai, nemzedéki, történeti befogadások, kirekesztések, alkalmazkodás és megmaradás dimenzióitól függenek. A szerző Dunabogdány sváb lakosságának önképét, a helyi identitás mai állapotát, nemzedékenkénti különbségeit, valamint a politikai nemzettel kialakított kapcsolatát elemzi empirikus tapasztalatok alapján, elméleti szempontjait az etnikai, kisebbségi, nemzetiségi és helyi közösségek vizsgálatában antropológiai nézőpontok határozzák meg. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 66 5.

400,- Ft (75 oldal)

14). Szabó Ildikó, Horváth Ágnes, Marián Béla: Főiskolások állampolgári kultúrája. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében. Ezer tanítóképzős és műszaki főiskolás fiatal rendszerváltás utáni állampolgári kultúráját, ismereteit, értékeit, állam-ill. kultúrnemzeti identitását, magyarságfelfogását tárják föl a kiadvány szerzői. E fiatalok szocializációja történelmi nézőpontból is rendkívüli korszakban alakult, s értelmiségiként maguk is állampolgári minta gyanánt szolgálnak majd mások számára, környezetüket pedig állampolgári minőségükben is befolyásolják. Helyzetük, múltból hozott értékeik, Európa- és szomszédságfelfogásuk, etnikai toleranciájuk ezért kiemelkedően fontos. A számos grafikon-

nal, táblázattal illusztrált empirikus vizsgálat e kulturális, politikai, regionális kérdések iránti korszakos érzékenységet taglalja. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 67 1.

350,- Ft (40 oldal)

15). A. Gergely András: Közelítések az etnofilmhez. Retusált ősiség, rendezett hitelesség, etnikai valóság: „Amikor a filmesek néprajzi filmeket készítenek, ezek talán filmek, de nem néprajziak, amikor a néprajzkutatók készítenek filmet, azok talán néprajziak, de nem filmek...” – jellemzi az etnofilmek készítőit a műfaj klasszikusa. Mi az etnofilm és milyen kapcsolatban áll a társadalmi (esetünkben az etnikai) valóság feldolgozásával, közvetítésével és értelmezésével? Hogyan alakult a néprajzi-antropológiai tematikájú filmek, a szerzői művek, a dokumentum-műfajok és a résztvevő megfigyelésből vagy együttélésből táplálkozó etnofilmek stílus- és ábrázolástörténete, miféle mítosszá válik maga a valóságkövető film is a befogadó piaci közegben? Ezekről a kérdésekről és a körülöttük sorjázó értelmezésekről szól az oktatási anyagként is használt tanulmány a filmművészet centenáriumának tiszteletére. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 68 X.

300,- Ft (43 oldal)

16). Dudich Ákos, Gál Anasztázia, Molnár Eszter, Németh Rita, Pásztor Zoltán: Népek, maszkok, nemzeti- és csoportkultúrák. Etnikai-antropológiai dolgozatok. Hogyan gesztikulálnak az afrikaiak? Miként alakul át a japán nők társadalmi státusza? Hogyan kezeli London az ír hajléktalanok növekvő tömegét? Kik a manoriták és milyen módon illeszkednek be Libanon sok egyházú, sok etnikumú vallási-társadalmi rendszerébe? Föltámadnak-e a kanadai indiánok rejtőzködő helyzetükből, s hogyan remélik érdekképviselőik megoldását az ellenségesen viselkedő politikai környezetben. A munkafüzet antropológus egyetemi hallgatók dolgozataiból kínál válogatást, melyek a hazai tudományos kutatások számára nehezen megközelíthető terepről hoznak izgalmas beszámolókat. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 69 8.

400,- Ft (76 oldal)

17). Nemes Nagy József: Társadalmi térkategóriák a regionális tudományban. Egy modern tudományág műhelyéből. Osztható-e a tér, s horizontális vagy vertikális dimenziói milyen külső és belső, zárt vagy nyílt térfelosztás alapfogalmai köré szervezik ismeretkincsét? Lehetséges-e fizikai, gazdasági, politikai vagy kulturális tereket másként nézni, új módon osztályozni, s kialakítani a szociológia, a makrostrukturális elemzések matematikailag tiszta fogalmi rendszerét a társadalmi jelenségek modellezése céljából? A szerző e cseppfolyós közegben keresi a makrotér, a mikrotér, a regionális tér és ezek határai között az eligazodás útjait, lehetséges perspektíváit. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 70 1.

450,- Ft (57 oldal)

18). Kormos Éva: Albánia: az emberélet fordulói. A tradicionális albán falusi, illetve városi szokásrend sajátosságai között, az átmeneti rítusok során meglehetősen egyedi, a keresztény és iszlám kultúrából egyként eredeztethető szabályok épülnek a halál, a siratás és temetés, a családi életmód és szerepleosztás, valamint a házasságkötés köré. Az erősödő modernizáció és korakapitalizmus azonban nem tudja feledtetni az életvitel írásos társadalmi törvények szabta normáit. A „vérbosszú”, a leánykérés, az érzelmek rejtése és robbanása jellemzi a hegyi falvak, modern városok közösségeit egyaránt. A szerző az emberi élet fő fordulópontjaira is be-

pillantást nyújt, pótolva a regionális tudományok régi adósságát. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 71 X.

300,- Ft (44 oldal)

19). Veres Emese-Gyöngyvér: Barcasági körkép. Egy kulturális antropológus terepmunka-tanulmányai. A csángó – a barcasági, hétfalusi típusú – jellegzetessége az, hogy sem tiszta székely, sem moldvai nincs benne, a közös törzsből származott népnek már hibádzik bátorsága, kedélye, játékosága. Az évszázadok során a szászság elnyomása alatt, a művelődés teréről leszorítva, csendes magányában, szinte egykedvűségben élt e nép, s kitörési szándékát, fejlődését a vallás nyomta el, mely kizárt minden világit, zajosabb életmódot. A szerző rövid írásokban rajzolja körül a Brassó-vidék sajátos kulturális egységét, színes motívumokban jeleníti meg a „hétfalusiak” roppan gazdag szellemi népköltészeti hagyatékát. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 72 8.

400,- Ft (53 oldal)

20). Bódi Ferenc: Polgárosodás, politikai változás, társadalmi tömeg. A huszadik századi társadalomtudományi gondolkodás számára az ismert és új szociológiai kategóriák sokasodása tartalmaz kihívást A tömeg, a modernizáció, az autonómia, a szuverenitás fogalomváltozása, a nemzetközi folyamatokban rejlő egyetemes tartalmak, mint a béke, a rendszerváltások, a regionális politikák és nemzetek fölötti kölcsönhatások, s ezen felül is a kis népek politikájában bekövetkezett változások is számos fogalom jelentéskörének és helyi átértelmezésének tapasztalatát igazolják. A szociológus szerző a makropolitikai folyamatok mélyén zajló társadalmi változások, alkalmazkodások mechanizmusait, irányzatait, erővonalait rajzolja meg. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 73 6.

400,- Ft (63 oldal)

21). Horváth B. Ádám, Soltész János: Társadalom és hatalom. Politikai antropológiai analízisek. A munkafüzet két tanulmányt tartalmaz, melyek a korai államnélküli társadalmak felépítését, szerkezeti sajátosságait, családi-rokonsági rendszerét, életmódját és a lokális uralmi viszonyok közötti kultúráváltozást elemzik. Az első a tuareg társadalom felépítését, történelmét és családi rendszereit vázolja, a második történetileg mutatja be, kikből lesznek a társadalom vezetői az államiság előtti politikai rendszerekben (horda, törzs, főnökség, állam) és hogyan teremtik meg legitimációs bázisukat, milyen társadalmi változások járulnak hozzá a vezetők személyének reprezentálásához és specializálódásához, továbbá milyen eszközöket használnak a törvény a rend és a szokásjogok fenntartásához. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 74 4.

350,- Ft (46 oldal)

22). Szabó Levente, Juhász Levente Zsolt, Király Ildikó: Kognitív etnikai folyamatok. Tanulmányok a kognitív kutatások tükrében. A kognitív kutatások a társadalomtudományok egyre szélesebb körében hódítanak híveket, alapoznak meg irányzatokat és iskolákat, s jellemeznek alkotói életműveket. E munkafüzet három szerzője a politikai jelentéstartalmak, a kulturális tudás és a jelentésemélet területéről hoz bepillantást az interdiszciplináris elemzésekbe. Mindhárom tanulmányban a legizgalmasabb kortárs társadalomtudományok (kulturális antropológia, informatika, nyelvfilozófia, szemantika, csoportpszichológia, stb.) módszereire,

kutatási irányzataira és alkotóira épülő elemzés található, önálló kutatásra alkalmazott formában, egyúttal kihívásként is, melyre az etnikai és regionális kutatásoknak éppoly nagy szüksége van, mint a hagyományos társadalomtudományi diszciplínáknak. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 75 2.

350,- Ft (85 oldal)

23). Utasi Ágnes: Magyar hazától az amerikai otthonig. Magyar származású középosztályi amerikai állampolgárokkal készült kérdőíves vizsgálat anyagának rövid ismertetése. A tanulmány az emigrálás körülményeinek, a társadalmi beilleszkedésnek és a szimbolikus (kulturális, nyelvi, kapcsolati) tőke felhasználásának jellemzőit mutatja be, arra koncentrálva, hogy különböző történeti időszakokban (1930-as évek, háború utáni időszak, ötvenes-hatvanas évek, s így tovább egészen a rendszerváltásig) hogyan zajlott le a javarészt középosztályból induló vagy oda érkező emigránsok interkulturális asszimilálódása, s miként változott vagy maradt meg az anyaországgal való kapcsolatuk. Az elemzést számos táblázat egészíti ki (melyek adatbázisa elérhető a szerzőnél vagy az Etnoregionális Kutatóközpont gyűjteményében). ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 79 5.

400,- Ft (62 oldal)

A sorozat következő füzetéből:

Primitív kultúrák, ősi hitek, modern genocídium. /Cikkfordítások/
Politikai újratemetkezések Magyarországon /Dokumentumközlés/
Politikai rendszerváltás és kontinuitás
Hármashatár – etnikus identitás /Térségi folyamatok, etnikai alakzatok/
Etnikai kutatómódszertan /válogatás/
Politikai pszichológiai előadások
Homoródvidéki munkaerőhelyzet /tereptanulmányok/
Pilisi szlovákok indentitástudata
A nemzeti táj antropológiai nézetben
Droghelyzet, droghasználat Magyarországon
Cigány-bibliográfia

A munkafüzetek megrendelhetők:

MTA Politikai Tudományok Intézete

1068 Budapest Benczúr u 33. (Szabó Irénnél tel/fax: 3229-010)

**Javaslatok az Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzeteinek
könyvtári szakozásához**

No 1). Kisebbségi tér és lokális identitás I.: nacionalizmus, állam (nemzetállam), Románia, Erdély, urbanizáció (1919-), kisebbségpolitika, etnikum (magyar, román), szimbolikus politika (térbeliség), helyi társadalom.

2). Kisebbségi tér és lokális identitás II.: kisebbségi helyzet, etnikum (kun), etnocentrizmus, szimbolikus politika, urbanizáció (Kiskunság), helyi társadalom (Kiskunhalas), politikai kultúra.

3/A). Forráselemzés: Kopács – táj- és népkutató tábor a történeti Drávaszögben (1942): kisebbségi helyzet, Jugoszlávia 1945-1989, helyi társadalom, életmód, település (-történet, Kopács), társadalomkutatás (1942), akkulturáció.

3/B). Forráselemzés: Városi és nemzetiségi lét magyarok és „jugoszlávok” körében, a XX. századi városfejlődés árnyékában: kisebbség (nemzetiség), történelem XX. szd., urbanizáció (Jugoszlávia, Vajdaság), önkormányzat, etnikum („jugoszláv”, magyar), mobilitás (térbeli).

4). Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok: kisebbség (kunok), régió (Kiskunság), történelem (magyar, 13-20. szd.), helyi társadalom, autonómia, urbanizáció, politikai kultúra.

5). Rövid etnoregionális elemzések: zsidókérdés, antiszemitizmus, kisebbség (bolgár, szerb), politikai kultúra, rasszizmus (idegengyűlölet), etnikum (dél-amerikai, afrikai, román, cigány, orosz, magyar, délszláv), identitás, konfliktus (társadalmi, etnikai), helyi társadalom.

6). Identitás és etnoregionalitás: identitás, politikai kultúra, történelem (13-20. szd.), régió (Nyugat-Európa, Kelet-Európa, Közép-Európa), etnikum, kisebbségi kérdés, öngazgatás, új társadalmi mozgalmak.

7). Közösségszervezési folyamatok a magyarországi románok körében: identitás, politikai kultúra, régió (Kelet-Európa), etnikum (román, cigány, magyar), kisebbségi kérdés, interetnikus kölcsönhatások, helyi közösségek, Magyarország (Hajdú-Bihar m., Békés m.), asszimiláció, nyelv, önmeghatározás.

8). Politikai antropológia. /Interdiszciplináris közelítések/: politikai kultúra, etnikum-kutatás, politikatudomány, politikai szociológia, antropológia (politikai-, kulturális-), harmadik világ, magatartás (politikai), hatalom (politikai, törzsi), politikai rendszer, informalitás.

9). Tér – szimbólum – politika. Politika a térben, tér a politikában: politikai kultúra, etnikum-kutatás, politikatudomány, politikai szociológia, településföldrajz (Kiskunhalas, Budapest), társadalmi struktúra, politikai magatartás, hatalom (politikai, helyi), politikai rendszer.

10). Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció témakörében: politikai kultúra, etnikai kutatás, vallásszociológia, antropológia (politikai, kulturális), magatartás (politikai, kulturális), hatalom (politikai, törzsi), politikai rendszer, tradíció, földrajzi (Erdély, Haiti, India), kommunikáció.

11). Kisebbség – etnikum – regionalizmus I. Állam, nemzet, ellenkultúra és kisebbségiség: politikai kultúra, etnikum-kutatás, politikatudomány, politikai szociológia, regionalizmus, magatartás (politikai), hatalom (politikai, etnokratikus), politikai rendszer, ellenkultúra, új társadalmi mozgalmak.

12). Kisebbség – etnikum – regionalizmus II. Etnoregionalizmus Magyarországon?: politikai kultúra, etnikum-kutatás, politikatudomány, politikai szociológia, regionalizmus, magatartás (politikai), hatalom (politikai, etnokratikus), politikai rendszer, ellenkultúra, új társadalmi mozgalmak.

13). Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében: etnikai identitás, kulturális reprezentáció, politikai kultúra, politikai szociológia, regionalitás (Közép-Európa, Magyarország), társadalomtörténet (közép-európai), magatartás (politikai), lokális (helyi) kultúra, földrajzi tér (Dunabogdány).

14). Főiskolások állampolgári kultúrája. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében: politikai kultúra, etnikai kutatás, magatartás (politikai, kulturális), politikai eszmék, nemzettudat, etnikai tolerancia, Holocaust, politikai rendszer, állampolgári kultúra (civizmus).

15). Közelítések az etnofilmhez. Retusált ősiség, rendezett hitelesség, etnikai valóság: vizuális kultúra (szociofilm, néprajzi film), etnikai kutatás, társadalmi magatartás, szimbolikus jelképrendszerek, kultúraváltás, kultúrkörök (törzsi társadalom, modern társadalom).

16). Népek, maszkok, nemzeti- és csoportkultúrák. Etnikai – antropológiai dolgozatok: regionális kultúra, etnikai kutatás, társadalmi magatartás (politikai, kulturális, vallási), interkulturális kapcsolatok, szimbolikus politika, politikai kultúra, jelképrendszerek, kultúrkörök (Magyarország, Afrika, Japán, Libanon, Anglia, Kanada).

17). Társadalmi térkategóriák a regionális tudományban. Egy modern tudományág műhelyéből: regionális tudományok, térföldrajz-kutatás, társadalmi és területi struktúrák, humángeográfia.

18). Albánia: az emberélet fordulói. Halál, vallás, esküvő: átmeneti rítusok a balkáni társadalomban: regionális kultúra, etnikai kutatás, társadalmi magatartás (politikai, kulturális, vallási), interkulturális kapcsolatok, szimbolikus politika, politikai kultúra, jelképrendszerek, kultúrkörök (Észak-Albánia).

19). Barcasági körkép. Egy kulturális antropológus terepmunka-tanulmányai: regionális kultúra, etnikai kutatás, társadalmi magatartás (jogszokás, kulturális, vallási), interkulturális kapcsolatok, jelképrendszerek, helyi társadalom, kultúrkörök, földrajzi (Erdély, Barcaság).

20). Polgárosodás, politikai változás, társadalmi tömeg. Politikai szociológiai tanulmányok: politikai kultúra, társadalomkutatás, társadalmi magatartás, helyi társadalom, politikatörténet, szociálpszichológia, rendszerváltozás, társadalmi modernizáció, Magyarország.

21). Társadalom és hatalom. Politikai antropológiai analízisek: regionális kultúra, etnikai kutatás, politikai antropológia, társadalmi magatartás (jogszokás, kulturális, vallási), interkulturális kapcsolatok, hatalmi rendszerek, helyi társadalom, kultúrkörök, földrajzi (Afrika).

22). Kognitív etnikai folyamatok. Tanulmányok a kognitív kutatások tükrében: etnikai kutatás, politikai antropológia, társadalmi magatartás, interkulturális kapcsolatok, hatalmi rendszer, nacionalizmus, kulturális tudás, kognitív pszichológia, jelentésemélet, nyelvelmélet.

23). Magyar hazától az amerikai otthonig: migrációkutatás, emigráció, társadalmi magatartás, interkulturális kapcsolatok, társadalmi rétegződés, középosztály, kulturális tudás, földrajzi (USA).